

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
նչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Հայրենասիրական Բնագրի Երկրորդ Տարածք

Կոմսոս

« Գ Տնտեսական Երկրորդ տարածք

Կենտրոնական

Կենտրոն

« Երկրորդ տարածք

Կենտրոնական Երկրորդ տարածք

1926 Յունիստ

3 ԿՊ. 1 (0924աճո)

Պրոպագանդայի բաժնի յերկրներ, սիւրբեք.

ԿՈՒՍՊՈՒՏ

ԿԿ (Բ) ԿԿ-Ի ԿԻՑ ԲԱԺԻՆ ՀՈԿՏԵՄԲԵՐՅԱՆ ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ
ՅԵՎ ՌԿԿ (Բ) ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ

Ս. Յ. ՄԵԴՎԵԴԵՎԱ — Տ.-ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ

ՀԵՂԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՀԵՐՈՍԸ

(«ԸՆԿ. ԿԱՄՈ»)

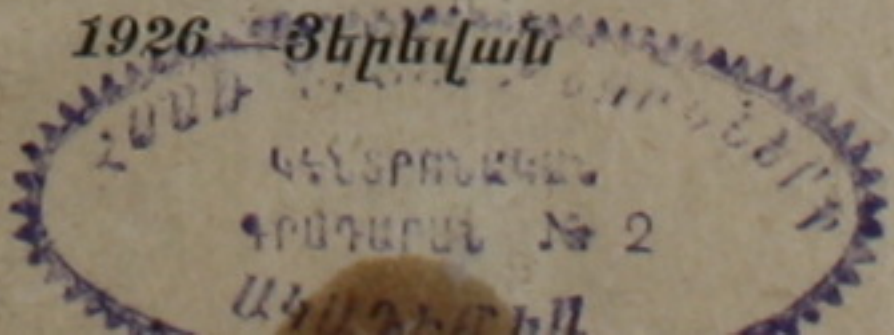
A II
35289

Հառաջարան Պ. Լեպիշենսկու
Ծանոթություններ Ա. Զոնինի

Թարգմ. Գ. ՏԵՐ ՀԱԿՈՒՅԱՆ

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

1926 Յերևան

Գրառեպլար № 305բ.

Տիրաժ 5,000

Պետհրատի չեքկրորդ տպարան Յերևանում.

Հ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Ընկ Կամոն, վորին նվիրված ե այս կենսագրական ակնարկը, պարտիզանական կռվի ամենատիպիկ հերոսն ե: Մոսկվայի դեկտեմբերյան ապստամբությունից հետո, յերբ առաջին անգամ 1905 թ. հեղափոխության ալիքը խորտակվեց, քաղխվելով սեվհարյուրակային հակահեղափոխության, ալեկոծված յերկրում քաղաքացիական կռիվը ընդդեմ ամենագործչնամու՛ առանձին անհատների յեվ փոքրիկ խմբակների՝ զինված կռվի անսահման մանր գործողությունների ձեվ ստացավ: Այս կռիվն ընթանում եր գլխավորապես յերկու ուղղությամբ. առաջին, նա նպատակ եր դնում սպանել առանձին անհատների, առավելապես ռազմա-վոստիկանական կազմի պետերին ու ստորադրյալներին. յեվ յերկրորդ՝ դրամական միջոցներ շորթել ինչպես կառավարությունից այնպես ել մասնավոր անհատներից:

Կռվի այս յեղանակը մենշեվիկները սովորաբար համարում եին անթույլատրելի անարխիզմ, բլանկիզմ, վորպես մասսայից կտրված անհատ անձանց անբարոյականացնող յեվ կազմալուծող յնչույթ յեվ այլն: Սակայն բայլշեվիկները պարտիզանական կռվի փաստի վրա նայում եին մոմենտի կոնկրետ պայմաններից յելնելով:

1906 թ. միացյալ համագումարից առաջ պար-

տիզանական-մարտական յելույթների մասին մի քանի քայլշեղանիկների կազմած բանաձևի նախագիծն ի միջի այլոց ասում ե.

«....Մենք կարծում ենք, վոր...նման յելույթների (պարտիզանական) գլխավոր անմիջական նպատակը պետք է համարել կառավարչական, վոստիկանական յեվ զինվորական ապապարատների քայքայումը յեվ անողոք կռիվը ազգաբնակչության ենշող յեվ սարսափեցնող սեվ հարյուրակային գործոն կազմակերպությունների դեմ. վոր թույլատրելի յեն նայել մարտական յելույթներ՝ հափշտակելու համար թշնամուն, այսինքն ինքնակալ կառավարության պատկանած դրամական միջոցները, յեվ այն գործադրելու հեղափոխության կարիքների համար. ըստ վորում հարկ է լուրջ ուշադրություն դարձնել, վոր ազգաբնակչության շահերը վորքան հնարավոր է քիչ տուժեն»:

Ընդունելով, այսպես, տվյալ շրջանում կռվի պարտիզանական մեթոդը թույլատրելի ու նպատակահարմար, քայլշեղանկյան բանաձևվը չի մոռանում մի հիմնական վերապահում, վոր «պարտիզանական մարտական յելույթները պետք է տեղի ունենան կուսակցության հսկողության տակ, յեվ ապա այնպես, վոր պրոլետարիատի ուժերը զուր չվատնվեն յեվ վոր միաժամանակ ի նկատի առնվեն տվյալ վայրի բանվորական շարժման պայմանները յեվ լայն մասսանների տրամադրությունը»:

Նույն տեսակետն ունեն նաեվ Վլադիմիր Իլյիչը: Մենշևիկների կողմից քաղաքացիական պարտիզանական յեղանակը անվերապահորեն դատապարտելը,

վորպես անարխիզմի յեւ բլանկիզմի անթույլատրելի ձեւ յեւ այլն, նրա կողմից խիստ պատասխանի արժանացավ (տես. որ. նրա հողվածը «Պարտիզանակ. պատերազմ» «Պրոլետարի» № 5-ում 1906 թ. սեպտ. 30-ի: Հողվածն արտատպւած է Ն. Լենինի յերկերի ժողովածուի Vll հատ. մաս 2.): «Յերբ տեսնում եմ սոցիալ-դեմոկրատներին, — գրում է Լենինը հիշյալ հողվածում, — հպարտորեն յեւ ինքնաբավական, հայտարարելիս, թե մենք անարխիստներ չենք, գողեր, թալանչիներ չենք, մենք դրանից բարձր ենք, մենք մերժում ենք տարտիզանական պատերազմը, — այն ժամանակ յես ինձ հարց եմ տալիս. — հասկանում են արդյոք այս մարդիկ. թե ի՞նչ են իրենք ասում»: Յեւ խնդրի եյությունն վարպետորեն վերլուծելով, նա ապացուցանում է այն միտքը, վոր քաղաքացիական պատերազմների այս կամ այն ձեւի «սկզբունքային» ժխտումը, ինչպես յեւ նրանց գնահատումը բարոյական սկզբունքներից յելնելով — անթույլատրելի յե մարքսիստական տեսակետից: Յերբ քաղաքացիական կռիվը կատարւած փաստ է դառնում, դրանից հետո նա վոչ թե վեճի առարկա պիտի դառնա, այլ յելակետ՝ հետագա գործողությունների համար: Քաղաքացիական կռիւ մեթոդների խնդիրը զուտ տեխնիքական խնդիր է, նման մեթոդի տվյալ վայրի ու ժամանակի պայմանների տեսակետից նպատակահարմար ու տեղին լինելու կոնկրետ խնդիր: 1905 թ հեղափոխության առաջին պարտություններից հետո սկսւած պարտիզանական կռիւները — այդ նախ յեւ առաջ վոչ թե սոցիալ-դեմոկրատական շտաբների ծրագրած գործելակերպն էր, այլ հեղափոխական ստորին խավերի

անմիջական պատասխան հակահարվածը՝ ցարական պալատականների յեվ ջարդարարների սեվ հարյուրակային տերրորրի: Յեվ սոցիալ-դեմոկրատները վոչ թե բարոյական մեղադրանքի չափանիշով պետք է մոտենային այս յերեվույին, այլ բարի ցանկությամբ՝ տիրել պարտիզանական շարժման տարերքը. ըստ հնարավորության վանել նրան ուղեկցող բացասական կողմերը, յեվ ոգտագործել նրա դրական կողմերը հոգուտ բաղաբացիական կռվի, վոր այդ ժամանակ «մեծ հակատամարտերի» միջանկյալ շրջան եր թավակոխել:

Ճիշտ է, հանախ պարտիզանական կռվի հերոսը լինում է վոչ թե կուսակցական կարգապահության բարձր գիտակցություն ունեցող պրոլետարը, այլ ավանտյուրիստական բնազդներով ուժոված «տաք գոլուխ» մեկը:

Այստեղից պարզ է, թե ինչպիսի արժեք կներկայացնեն պարտիզանական կռվի համար մի մարդ, վորի մեջ գեղեցիկ ներդաշնակությամբ ամփոփվեյին յեվ խելառ անվեհերություն՝ նման միջնադարյան հեքյաթային այնպիսի հերոսներին, ինչպես Վալտեր Սկոտտի Ռոբ-Ռոյը, յեվ հեղափոխական հափշտակություն, վոր իր թափով հետ չմնար նարողովոյան հերոսական շրջանի լավագույն ներկայացուցիչներից, յեվ անհաշտ ատելություն դեպի ցարիզմը, յեվ խիստ զարգացած անձնական բարոյական արժանիքներ-անշահասիրություն, զրկանքներով լի կյանք յեվ այլ, յեվ փորձված հեղափոխական լավ գինվորի կարգապահություն, յեվ անխորտակելի յերկաթե կամբ:

Ահա հենց այդպիսին եր ընկ. Կամոն: Նա պար-

տիզանականութեան իսկական յեւ լավագույն հերոսն
 է: Ներկա կենսագրական ակնարկի հեղինակը բնավ
 չի չափազանցնում, յերբ ասում է, վոր «Կամոն կա-

Ընկ. Կամո

1922 թ. Մոսկվայում հանված լուսանկարից
 ընդացավ կապ ստեղծել սրանցից (արկածախնդրա-
 կան, անգամ բանտիտական հակումներ ունեցող) լավ-
 վագույների հետ. դուրս հանել նրանց «խավարից
 — լույս», համախմբել իր շուրջը յեւ կազմակերպել
 իսկական հեղափոխական հոգով տոգորված, շաղախ-
 ված յեւ գերազանց կարգապահ մարտական խմբեր:

Յես անձամբ բախտ եմ ունեցել մերձենալ ընկ-
 Կամոյին յեվ գնահատել նրա չափազանց հետաքրքրա-
 կան անհատականութիւնը նրա կյանքի վերջին $1\frac{1}{2}$
 — 2 տարում: Նրա հետ միեւնույն բնակարանում
 վորպես հարեւաններ ապրելով յես ծանոթացա նրա
 հոգեկան դրամային: Կուսակցական բարձր որդան-
 ների կոմից նա «դատապարտված եր» գիտություն-
 ների վորոշ դասընթացք անցնելու, վոր անհրաժեշտ
 եր տեսական լուրջ պատրաստություն ձեռք բերելու,
 վորպեսզի ըստ այնմ պատրաստվեր բարձր ուսման
 հրամանատարական կազմի համար: Նա չեր ատում
 գիրքը, անգամ, մասնավորապես դասագիրքը, ընդհա-
 կառակը, նա շատ բարձր եր դասում գիտության
 արժեքը, սակայն ամբողջ որերով նստել յեվ Կիսել-
 յովի հանրահաշվից յերկրորդ աստիճանի հավասա-
 րության խնդիրներ վեռել այն պահուն, յերբ շուրջը
 հեղափոխությամբ խռովահույզ ծովի ալիքներ եյին
 բարձրանում, — այդ արդեն վեր եր նրա ուժերից: Իր
 տեսական պատրաստությունը շտապ լրացնելու նը-
 պատակով նա ամենայն սիրով ընդունում եր ընկեր-
 ների ոգնությունը սերտողության ժամանակ յեվ նը-
 րա թուխ աչքերը ուրախ ժպտում եյին, յերբ վոր Կի-
 սելյովի սֆինքսի նրան հուսահատեցնող լոգարիթմի
 հանելուկը հարեւան սենյակի «իմաստուն Եղիպ»-ի
 ոգնությամբ շատ հասարակ կերպով վեռվում եր:

Շատ հաճախ հանրահաշվի դասագիրքը մի
 կողմ հրելով թախծալից հայացքը ինձ ուղղում յեվ
 պահանջ դնում. «անիծված հարցերին ինձ նիշտ պա-
 տասխաններ տուր»...

Ինչո՞ւ բյուրոկրատիզմը այնքան շատ ե տարած-

վել մեր կուսակցական միջավայրում: Ինչո՞ւ իրան, խռովահույզ Կամոյին չեն դնում այնպիսի գործեր, վորտեղ փորձված մարտիկի նրա հատկություններն ոգտագործվեյին:

Ինքնակալության դեմ մեր վարած կռիվների հեղափոխական-ռոմանտիկ շրջանի այդ ամենափառավոր ներկայացուցիչը յուր հեղափոխական տեմպերամենտի խառնվածքով, ինքնին ավելի պերճախոսեր, քան առողջ բանականությունը, վոր շտապում էր հենվել իրականության վողջամիտ սկզբունքի վրա:

Ի վերջո սիրում եմ հավատալ, վոր ընկ. Կամոյի մտերիմ բարեկամ ընկ. Ս. Մեդվեդեվայի գրած այս ջերմ, հոգեբուխ, անկեղծ կենսագրական ակնարկը շատ սրտովը կլինի մանավանդ բանվորական — գյուղացիական մեր յերիտասարդ սերնդի համար, վոր մեզանից, ծերերից, պահանջ ե դնում տալ հերոսական հեռավոր անցյալի մասին պատմվածքներ՝ համեմած «անարգ հրեշ» — ինքնակալական Ռուսաստանի դեմ հեղափոխական «հսկաների» վարած կռվի գրավիչ դրվագներով:

Իր վողջ եյությամբ անձնվիրաբար հեղափոխական գործին տրված, իր չտեսնված ու չսված հոգու արիությամբ, վորի շնորհիվ չորս տարի շարունակ խելագար ձեվանալով՝ զարմանք յեվ հիացմունք պատճառեց Գերմանիայի յեվ Ռուսաստանի հոգեբույժ գիտնականներին, Կովկասյան լեռների զավակի այս հոյակապ, գեղեցիկ, բյուրեղանման յեվ իսկական հեղափոխականի պատկերի վրա զմայլանքով յուր հրաբորբոք հայացքը կսեվեռի մեր որերի կոմյերիտականը յեվ նրա շուրթերը կարտասանեն.

«Հավե՛րժ փառք քեզ, ընկ. Կամո»:

Պ. ԼԵՊԵՇԻՆՍԿԻ

ՀԵՂԱՓՈՒՈՒԹՅԱՆ ՀԵՐՈՍԸ

(ԸՆԿ. ԿԱՄՈ)

Յես միայն մի մտքի ուժ եմ իմացել.
Մի, բայց բոցավառ կիրք եմ ունեցել.
«Մ'ծիրի» Հերմոնտովի
(Թարգմ. Հովհ. Թումանյանի)

1. ՄԱՆԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Կապալառու Արշակ Տեր-Պետրոսյանի ընտանիքում 1882 թ. մայիսի 15-ին ծնվեց նրա վորդի Սիմոնը: Չնայելով նրա մոր շատ մատաղ հասակին (նա հազիվ 16 տարեկան էր), յերեխան աշխարհ չեկավ շատ ամուր և խոշոր կազմվածքով:

Նրանց տունը, պարտեզն ու խաղողի այգին գտնվում էր գեղածիժաղ Գորի քաղաքում, վոր հայտնի չե իր այգիներով և ընտիր մրգերով: Արշակ Տեր-Պետրոսյանի գործերը շատ լավ եչին գնում և նրանց տունը լի չեր ամեն տեսակ բարիքներով: Մառանում դարաված եչին ընտիր գինիներով, թթուներով լեցուն տակառներ, ինչպես և ամեն տեսակ պանիրներ ու ապուխտեղեն: Տանտերը ուտող-խմող մարդ էր և կեր ու խումի համար փող չեր խնայում: Յերեխայի մայրը դարմանալի հեղահամբույր և սիրող կին էր: Ամուսնության կողմից նա յերջանիկ չեր. նրա ամուսինը, վոր տարիքով ավելի քան յերկու անգամ նրանից մեծ

եր, մի բռնակալ և ստահակ մարդ եր: Նա, վոր «ան-
վանի» հյուրերի համար հրավերներ սարքելում, ինչ-
պես և անձնական իր պահանջներին հագուրդ տալու
մեջ շատ առատաձեռն եր,— ընտանիքի համար խնա-
յող եր: Գծուծ և կովարար լինելով բնավ տրամադիր
չեր ընդառաջելու իր կնոջ քաղաքացիներին— ոգնության
գալու կարիքավոր հարևաններին և ազգականներին:
Խեղճ Մարոն (այսպես եր կնոջ անունը) մեծ հնարա-
գիտություն պիտի բանեցներ, վոր ամուսնուց ծա-
ծուկ ոգներ կարիքավորներին:

Նա ջահել և գեղեցիկ եր. բայց և այնպես չեր
սիրում զուգվել և հյուր գնալ: Նրա կյանքի ամբողջ
իմաստը իր չերեխաներն էին, վորոնց թիվը գրեթե
12 եր: Այս չերեխաների կեսից ավելին վախճանվել
էին. սակայն կենդանի մնացած 5 հոգին էլ մեծ հոգս
և ժամանակ էին խլում նրանից: Մարոյի անդրանիկ
զավակ Սիմոնը, այդ սեաչյա, կենսուրախ չարածճին,
մոր պաշտելին եր:

Սիմոնը 7 տարեկան եր, չերբ նրան տվին հայոց
ծխական դպրոց: Աշխույժ չերեխան շատ ել գլուխ շու-
ներ գրքի հետ, մանավանդ դժվարհասկանալի հայերեն
գրքի հետ, վորովհետև ընտանիքում խոսակցական լե-
զուն գլխավորապես վրացերեն եր: Բայց նրան անտանե-
լի դարձավ քաղաքային դպրոցը, ուր նա մտավ 11 տա-
րեկան հասակում: Ստիպողաբար պարտադրված խորթ
ոուսերենը, ինչպես և դպրոցական ուսումը անտանելի
էին նրա համար: Ուստի և նա աշխատում եր դպրո-
ցի պատերից դուրս հաճույք օտեղծել իր համար, կազ-
մակերպելով խիզախ արշավանքներ հարևան այգիների
վրա, կամ թե չե ձեռնարկելով աղմկալի խաղեր:

Սիմոնիկի դպրոցական գործերի վոչ հաջող ընթացանալը, ինչպես և նրա դեմոկրատական տարրերից ընկերներ իր շուրջը հավաքելը՝ հորը դուր չեցին գալիս:

— Շատ անպետք տղա չե, ասում եր հայրը.—
վոչինչ չի անում և ամբողջ ժամանակը անցկացնում
ե ամենավատ յերեխաների (այսինքն աղքատ) հետ:

Սակայն մայրն այս կարծիքը չուներ: Մի՞թե
իր Սիմոնիկի նման լավ յերեխա յերբևե գոյութուն ե
ուներցել աշխարհում. այնքան սիրալիր ու բարի, այն-
քան ժիր ու ճարպիկ... Տան մեջ ինչ ել վոր փշանար
կամ կոտրվեր, կարիք չկար վարպետ կանչելու, Սիմո-
նի ձեռքից ամեն բան դուրս եր գալիս: Նա հնարում
ե մի հիանալի ձեռքի աղորիք, հիմնովին վերանորո-
գում ե հավաքունը և վարպետորեն բակում առու
անցկացնելով՝ անձրևաջուրը հավաքում ե նրա մեջ և
այսպիսով վերջ տալիս անձրևաջրի տարածվելուն բա-
կի մեջ: Նա իր մոր հավատարմատարն ու գործակիցն
եր նրա բոլոր ծածուկ բարեգործութուններին: Յեվ
վորքան որտագին և խելացիորեն ոգնում եր իր մորը:

Յերեխան խորին նվիրվածությամբ պատասխա-
նում եր մոր անսահման սիրուն. և յերբ ականատես
եր լինում մոր հանդեպ հոր ցուցադրած կոպիտ ու
վիրավորական վերաբերմունքին, խոր ատելությամբ
լցվում եր դեպի հայրը: Աչքաբաց և ուշիմ յերեխան
շատ լավ նկատում եր հոր տարբեր վերաբերմունքը
դեպի հարուստ հյուրերն ու չքավոր ազգականները:
Նա չեր կարողանում տանել նաև հոր այս ու այն կողմ
փող շարտելը, աչքերին թող փչելու համար, մանա-
վանդ յերբ նա այդ ծախսերը համեմատում եր այն

համեօտ նվերների հետ, վոր հազիվ հազ հաջողվում էր նրա մորը՝ բաժին հանել չքավորներին: Տնեցիք բոլորը շատ ելին սիրում և յերես տալիս Սիմոնիկին, միայն հայրն էր, վոր հալածում էր նրան, նրա անգուսպ և անկախ բնավորության համար:

— Ո՞վ է այստեղ տանտերը, յե՞ս, թե այս լակտը, ասում էր նա նեղացած:

Հոր և վորդու հարաբերությունները հետզհետե պաղեցին: 16 տարեկան էր Սիմոնիկը, յերբ մի անգամ մոր կողմը պահելով վեճի բռնվեց հոր հետ: Ծերունին կամեցավ խելքի բերել անհնազանդ վորդուն, բայց վերջինս այնպիսի վճռականությամբ վերցրեց կացինը, վոր հայրը ստիպված յեղավ մի կողմ քաշվել և այնուհետև զգուշ լինել:

1898 թ. յերեկոյան «վատ վարքի» համար դուրս արվեց դպրոցից¹): Իրոք Սիմոնիկը ամենևին չէր նրկատվել վատ արարքների մեջ: Ընդհակառակը, առողջ պատանու հոգուն բոլորովին խորթ ելին այն բոլոր անպատկառ զվարճությունները, վորոնց յենթակա յեն հիվանդոտ ու փշացած դեռահասներից վոմանք:

Իպրոցից հեռացվելուց հետո պատանուն զբաղեցրնում էր այն միտքը, թե ի՞նչ է անելու այսուհետև: Նրան շրջապատող բուրժուական միջավայրն արդեն տալիս էր այդ հարցի պատասխանը. «պետք էր պատրաստվել կամավոր կերպով զինվորական ծառայության մտնելու, վոր հետո յունկերական դպրոց անցնելով՝ սպա դառնար: Այս նպատակով նա տեղափոխվեց Թիֆլիս իր մորաքույր՝ Յելիզավետա Անդրեյեվնա Բաղչիյեվայի մոտ: Նրա ուսուցիչներն յեղան իր հայրենակիցներ՝ գորեցիք՝ Ի. Ջուղաշվիլին (Ստալին) և

Վարդանյանցը, վորոնք դեռ այն ժամանակից մասնակից ելին հեղափոխական շարժման: Մոտիկից ծանոթանալով իրենց սանիկին նրանք, մանավանդ Ստալինը, աշխատեցին առնել նրան իրենց շրջանի մեջ. ծանոթացրին հեղափոխական մարքսիզմի ուսմունքին, և հորդորում ելին կուսակցական աշխատանք տանել: Մեր չերիտասարդը կանգնած էր չերկընտրանքի առաջ:

Այդ միջոցին նա լուր ստացավ իր մոր ծանր կերպով հիվանդանալու մասին: Այս դեպքը նրան մոռացնել տվեց ամեն ինչ և նա վերստի դարձավ իր հայրենական տունը: Իր սիրելի մոր մահը մոտալուտ էր:

Այդ տարին նրա հոր գործերը շատ վատ գնացին և վերջ ի վերջո նա բոլորովին սնանկացավ: Տանտիրուհու ծանր հիվանդութունը և սրա հետ կապված ծախսերը քայքայում առաջ բերին տան տընտեսության մեջ: Ընտանիքը զգաց կարիք ու զըրկանք: Մնաց հուսահատության մեջ էր ընկնում Սիմոնը, չերբ հիվանդի համար անհրաժեշտ դեղորայք ու սնունդ չեր կարող ձեռք բերել՝ միջոցներ չլինելու պատճառով:

Մոր մահից հետո մորաքույրը Սիմոնին ու նրա քույրերին վերցրեց իր մոտ Թիֆլիս:

2. ԿԱՍՈՆ ԸՆԴՀԱՏԱԿՅԱ ԳՈՐԾԻԶ

1901 թ. հոկտեմբերի սկզբներին նա մտավ կուսակցության մեջ, և այդ որից իր ամբողջ ելությամբ նվիրվեց հեղափոխության²): Կամոն, վորպես տեխնիքական կազմակերպիչ, մինչև 1903 թ. զանազան հանձնարարություններ էր կատարում: Նկատելով նրա

անձնավիրութիւնը, և զնահատելով նրա համադձակ, հնարագետ և անխոնջ աշխատանքները, սկսեցին տալ նրան ավելի դժվարին ու բարդ հանձնարարութիւններ: Նոր, դուրեկան միջավայրում տանելով գրավիչ աշխատանքներ, Կամոն ազատվում է ընտանեկան դժբախտութեան հասցրած ընկճող տրամագրութիւններից, կերպարանափոխվում է, դառնում կենսութախ: Մի անգամ ինչ վոր հանձնարարութիւն կատարելու առթիւ Կամոն հարց է տալիս՝

— Камо отности? (Կամո ատենեստի, փոխանակ ասելու Кому—Կամու ատենեստի—Ո՞ւմ տանել):

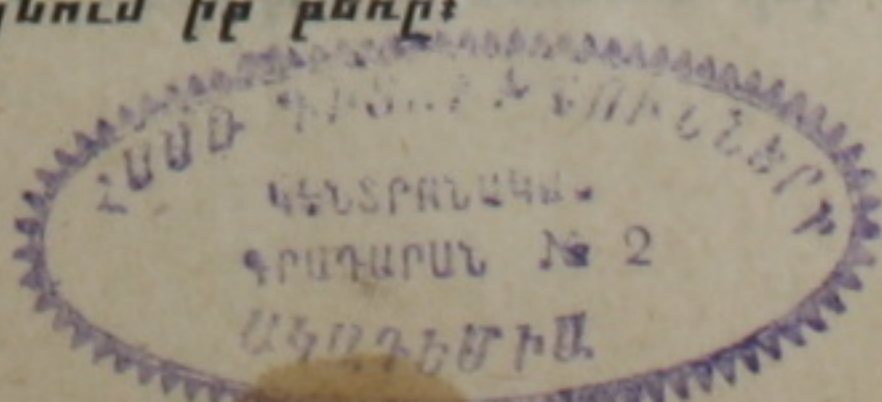
— Ե՛լ-դու Կամո՞, Կամո՞, ծիծաղեց Ստալինը: Յեւ այդ որվանից նրա անունը մնաց ԿԱՄՈ: Հետագայում նրա հետ աշխատող շատ ընկերները կովկասում, Պիտերում (Պետերբուրգ) և արտասահմանում նրան ճանաչում ելին միայն այդ անունով: Անվանափոխութեան այս փաստը պատկերացնում է Կամոյի վողջ ելութիւնը: Թողնելով իր հայկական ազգանունը նա հրաժարվում էր պատկանել վորևէ ազգի. հրաժարվելով իր անունից,—նա խզում էր իր կապերը իր հարազատ ընտանիքի հետ: Այսուհետև նրա համար ընտանիքը դարձավ հեղափոխութեան մարտիկների շրջանը: Նա դարձավ ընկ՝ Կամո—անդամ միջազգային մեծ կուսակցութեան այն դասակարգի, վոր տանջված մարդկութեանը առաջնորդում է ավետյաց չերկիրը: Յերբ նրան նախատում ելին, վոր նա իբր թե անտարբեր է դեպի իր մորաքրոջ և քույրերի նյութական ծանր վիճակը, նա պատասխանում էր.

— Քաղցը փողոց է նետում տասնյակ հազարավոր պրոլետար աղջիկներ... իմ քույրերը ի՞նչով են

նրանցից լավ: Պետք է կործանել այս անիծյալ իրավակարգերը: Յեւ համառորեն ու անդուլ կերպով նա ձգտում եր այս նպատակին:

1903 թ. նա սկսեց աշխատել Ռ. Ս. Դ. Բ. Կ. Կովկասյան Միացյալ Կոմիտեյում: Նա այս շրջանում չեղավ փոխադրող, կազմակերպեց ու կառավարեց Միացյալ Կոմիտեյի տպարանը և ջերմ մասնակցութիւնն ցուցց տվեց կուսակցութեան չերկրորդ համագումարին պատգամավորներ ուղարկելու գործում: Անսպառ եր նրա հնարագիտութիւնը շարժեցրին (լրտեսներին) և վոստիկաններին մոլորեցնելու մեջ: Ահա կինտոն վազում է փողոցով: Նա գլխին դրած տանում է բանջարեղենով լի թարաղ: Արագ-արագ բազուկները շարժելով ճեղքում—անցնում է հարավային խայտարղետ աղմկող ամբոխի միջով: Չորս կողմից լավում են կատակներ ու սրախոսութիւններ. խոսքի տակ չի մնում նաև մեր կինտոն: Անխռով ու հանգիստ անցնում է պահակների մոտից, ինչպես և գործին անտեղյակ լրտեսների կողքից: Այս կերպ եր ընկ. Կամոն փոխադրում գրականութիւն և տառեր:

Ահա չերկրորդ կարգի վազոնն է մտնում նոր ու կոկիկ համազգեստ հագին մի տեխնոլոգ-ուսանող: Ըստ ամենայնի մայրական գուրգուրանքը վայելած մի տղա: Որիորդներն ու տիկնայք բարչացակամ դիտում են համակրելի ուղեկցին և քաշվում՝ տեղ են բաց անում նրա համար: Քաղցր զրուցցով ժամանակ են անցկացնում: Հասնում են տեղ: Մեր հերոսը (չէ՞ վոր այդ Կամոն եր) վերցնում է իր տեսքին համապատասխան շքեղ պայուսակ և ժանդարմների քթի տակով անց է կացնում իր բերը:

A 35289

Նա այնքան եր վարժվել գրիմ անել, վոր ծանոթները հանդիպելիս չեչին ճանաչում նրան: Միտոն որ, ամառը, իրիկնապահին, յերբ մարդաշատ գրնացքը դեպի քաղաք եր սլանում, խեղճ ու կեղտոտ հագնված մի գյուղացի ներս ե խծկվում յերկրորդ կարգի վագոն, ձվով լի զամբյուղը ձեռքին: Կանայք սարսափում են՝

— Թչո՛ւ, Ի՞նչ կեղտոտ գյուղացի յե... Ինչպես ե համարձակվում նա խծկվել այստեղ, — վագոնավար, (կոնդուկտոր) հեռացրե՛ք սրան...

— Ի սեր աստծու, ո՛ւր ես հեռացնում խեղճիս: Յերրորդ կարգի վագոնում այնպիսի խոնվածություն ե, վոր ձվանները կջարդվեն, ինչո՞վ պիտի առևտուր անում:

Բարի վագոնավարը յերկար բանակցություններից հետո թույլ ե տալիս թանկագին զամբյուղը դնել վագոնի հաշտում, և կամոն (չե՞ վոր ելի նա յեր) անձանաչ մնալով իր հետ միասին նույն վագոնով ուղեվորվող և նրա մոտով անցնող ծանոթներից, անմաստեղ ե հասցնում «ձվանները»:

Նա մասնակցեց Հավլարարի տպարանի կազմակերպման գործին: Քաղաքի պրոլետարական մասում կամոն գտավ մի խղճուկ տնակ, վորի բակում կար մի ծածկ (սարայ), շինված ջրհորի վրա: Այս տնակում բնակություն ե հաստատում «լվացարարուն» (հարգված և նվիրված հեղափոխական Բաբեն): Նա սպիտակեղեն ե վերցնում, լվանում և վատ յեղանակներին սարայում չորացնում: Մինչդեռ գիշերները ջրհորի պատի մեջ մի քանի արշին խորության վրա անցք ե բացվում, վոր տանում ե տպարանի համար հատ-

Ընկ. Կամոն կինտոյի հաղաւտւով

կացված սենյակը. և թեև անցքը փորելը, փորված հողը հեռացնելը, ողանցք բաց անելը և կամարների տակ հենարաններ կառուցելը դժվարին և վտանգավոր գործեր էյին, — սակայն զետեղարանը պատրաստվում է: Վոչ պակաս գլխացավանք էր «արտադրության գործիքների» սարքելը: Հաղթահարվեց այս դժվարությունն ևս, և դազգյահը սկսեց գործել: Իսկ «լվացարարուհին» իր հերթին մեծ աշխատունակություն է ցուցահանում և «սպիտակեղենով» զամբյուղները հաճախ ուղարկվում են նրա բակը և դուրս բերվում այնտեղից: Նա ուրախ և դյուրահաղորդ էր և նրա շուրջներ խոնվում յերիտասարդությունը, գտնելով նրա բակը շատ հարմար գնդակախաղի համար:

Սրանից առաջ կամոն կազմակերպել և սարքել էր մի տպարան ևս: Այդ շրջանում կուսակցության միջոցները շատ սուղ էյին, իսկ դրամի մեծ կարիք կար. և ահա կամոն առաջարկում է տպարանը, գեթ մասամբ դնել առևտրական հիմունքների վրա՝ վորոշ ազիտացիոն գրականությունից տպագրության վարձ վերցնելով: Թեև մյուս ընկերները դեմ էյին նրա այս ծրագրին, սակայն ի նկատի ունենալով նյութական ծանր վիճակը, ստիպված յեղան համաձայնել: Այսպիսով «ձեռնարկությունը» ծածկում էր իր ծախսերը և նույն իսկ հայթայթվում էր ստորերկրյա կամավոր կալանավորների սննդադրամը³):

1903 թ. վերջին կամոյին փորձանք պատահեց: Նոյեմբերի 27-ին Բաթումի վագալում նա ձերբակալվեց գրականությամբ լի պաշուսակով միասին: Թեև նա կարողացավ վոչնչացնել իրեն վարկաբեկող փաստաթղթերը, և վերջնականապես չեր էլ հուսահատված,

Ընկ. Գաման պր. գուցու հաղուսում

վոր պաշուսակը նրան եր պատկանում, — Կամոյին սակայն բանտարկեցին: Նրա ընկերներից մեկը, վորի հետ Կամոն բանդից կապ եր հաստատել, շտապ մեկնեց Փորի, նախադգուշացնելու մորը անկոչ հյուրերի յերևալու դեպքում հանկարծակիի չգալու համար (Կամոն ցուցմունք եր տվել, վոր հոր միջոցներով Բաթում եր գնում մի առժամանակ մնալու համար): Բայց յերբ իրոք վոստիկանները յերևացին նրա հայրական տանը, կոչտ հայրն ասաց.

— «Ամենևին չգիտեմ վորտեղ ե քարշ գալիս այդ դատարկապորտը և թե ինչ միջոցներով ե ապրում»:

1904 թ. սկզբներին Բաթումի բանդը լուր հասավ կուսակցութչան պսուակտման մասին, և այդ որվանից Կամոն վորոշակի կերպով դարձավ բայլընկի: Այլ կերպ չեր ել կարող լինել. նա դեմ եր ամեն մի կիսատ գործի և համաձայնականութչան: Նրա պարտավողական հայացքները դուր չեցին պալիս շատերին (ուսու-յապոնական շրջանն եր):

9-ամիս բանտում մնալուց հետո Կամոն փախավ: Այդ կատավեց այսպես: Բանտի պարիսպը 5 արշին բարձրութչուն ուներ, մի տեղ պարսպի վրա Կամոն նկատեց մի ցցվածք, վորը կարող եր նա ոգտագործել: Յեվ ահա մի անգամ, ոգտվելով հարմար ըոպեցից, յերբ պահակ հեռացել և յերեսով մյուս կողմն եր դարձել՝ Կամոն վազ տվեց, կատվի նման ցատկեց ցցվածքի վրա, ձեռքերի վրա բարձրացավ պարսպի գլուխը և թռավ մյուս կողմը. մի քանի ըոպեցից նրա բացակայութչունը նկատվեց. և վորովհետև պարսպի վրայով ցատկել-փախչելն այն աստիճանի անհավանական եր թվում, վոր վոչ վոք չփորձեց նրան փնտրել պա-

ըրսպից դուրս, և մինչ նրանք ծանր ու բարակ փըն-
տրում ելին նրան բակի ու շենքի քունջ ու պուշաղ-
ներում, նա վաղուց անհետացել էր:

3. ԿԱՄՈՆ – ՄԱՐՏԻԿ

Կամոն փախստից հետո ապրում է անլեզալ և
վորպես բայլշեիկ աշխատում է Ռ. Ս. Դ. Բ. Կ.-ի
Կովկասյան Միացյալ Կոմիտեում. (Кавказский Союз-
ный Комитет Р. С.—Д. Р. П.) 1905 թ. դեկտեմբերի
սկզբներին մենշևիկյան հեղափոխական շտաբը կոռպ-
տացիայի կարգով, միասին չելույթ կազմակերպելու հա-
մար, հրավիրում է չերեք բայլշեիկ. այս չերեքից մեկը
Կամոն էր: Սրանից վոչ շատ առաջ վոստիկանության
սարքած ջարդերի ալիքն այնչափ տարածվել էր, վոր
անհանգստացած իշխանությունը «յերջանիկ» միտք է
հղանում զինել բանվորության և նրա միջոցով կասեց-
նել ջարդերը. հիրավի ջարդերին այսպիսով հաջողվեց
վերջ տալ, սակայն բանվորները դանազան պատրվակ-
ներով ձգձգում ելին զենքերի հանձնումը: 4)

Ցարական կառավարության բռնություններին ի
պատասխան դեկտեմբեր 18-ին բռնկեց ապստամբու-
թյուն, վորի բունը Թիֆլիսի բանվորական արվա-
ձան Նախալովկան էր: Շտաբը ույժերը բաշխելիս ի
նկատի չեր ունեցել հարձակում չերեք կողմից, իսկ չոր-
րորդ՝ լեռնային կողմից վտանգ չեր սպասվում: Կամոն
հուզվում, ապացուցանում էր այս լավատեսության ան-
հիմն լինելը և վերջապես ինքնագլուխ, մի քանի բան-
վորների հետ բարձրանում է սարը: Այս կողմից ևս
չերեքին կազակները. խիզախ մարտիկները կատա-
ղորեն զիմադրեցին, և այս փոքրիկ ջոկատից ինը հո-

զի սրախողխող յեղան, իսկ ինքը՝ Կամոն վիրավորվեց
 և ձերբակալվեց: Ութ կազակ չերեք ժամ շարունակ
 ամեն կերպ տանջում, ծեծում ելին նրան հրացանի
 կոթերով, չերկու անգամ ել կախում են, ⁵) զուր տըք-
 նելով իմանալու զենքի պահեստների տեղը և շտարի
 անդամների ազգանունները: Կազակներից մեկը կամե-
 ցավ նրա քիթը կտրել, և Կամոն վոր մինչ այդ կախ-
 վելու տանջանքը անտրտունջ տանում եր, — այստեղ
 դառնադին լաց չեղավ. նա պատմում եր. «ինձ խորին
 հուսահատության մեջ եր գցում այն միտքը, վոր այդ
 նշանն ունենալուց հետո ընդ միշտ զրկվելու չեմ գաղտ-
 նի աշխատանք կատարելու հնարավորությունից»: Սա-
 կայն այս տանջանքներից վոչ մի արդյունք չստանա-
 լով, նրա վոչ քիթը կտրեցին, և վոչ ել կախեցին, այլ
 տարան բանտը: Յեւր նրան գրեթե մերկ և արհաթա-
 թախ անց ելին կացնում Թիֆլիսի փողոցներով, այս
 տեսարանից ցնցված անցնորդները կանգ ելին առնում
 և Կամոյին ուղղեկցողների հասցեյին զայրույթի ու
 ատելության բացականչություններ ելին ուղղում:

Այդ որերը քաղաքի բանտերը լեփ լեցուն ելին:
 Քաղաքի բոլոր ծայրերում անխաիր ամեն պատահո-
 ղի ձերբակալելով՝ բանտերում ժողովրդի հոծ բազմու-
 թյուն եր կուտակվել, այնպես վոր բնիկ կովկասցիներ
 ի անուն ազգանունների անվերջ ցուցակները ոռւս
 ադմինիստրացիայի մի մասի համար դարձել ելին ան-
 ընթեռնելի գրություններ:

Կամոն արդեն ուներ հեղափոխական գործունե-
 յության պատկառելի անցյալ. նրա Բաթումի բանտից
 փախչելը, մանավանդ այս վերջին դեպքը՝ նրա մաս-
 նակցությունը զինված ապստամբության, — նրա հա-

մար վոչ մի լավ բան չեցին գուշակում: Անմիջապես վորոշվում ե ոգտադործել իրերի շփոթ վիճակը, և անունների փոխանակութչուն կատարել վոստիկանութչան չեռանդի պատահական գոհերից մեկի հետ (կարծեմ Ֆելդշերական աշակերտ Շանշիաշվիլին եր): Հարցաքննութչան ժամանակ Շանշիաշվիլին իրան պահում եր այնպես, ինչպես վայել եր իսկական կամոչին, և ցուցմունք տալուց հրաժարվեց, իսկ կեղծ Շանշիաշվիլին իրեն ներկայացրեց շատախոս և թեթևամիտ մի տղա: Իրան տրված հարցին գիտե արդյոք կամոչին—նա կուշտ ուրախ ծիծաղեց և ասաց.

—Իհարկե գիտեմ, հիմար հո չեմ, վոր չգիտենամ.

—Վո՞րտեղ եք դուք նրան տեսել...

Ինչպե՞ս լ՛ի վորտեղ... դաշտում ինչքան ուզես— (կամո վրացերեն լեզվով դաշտային մի բույսի անուն ե):

Յերբ պարվվեց, վոր Շանշիաշվիլին բոլորովին անվտանգ մի քաղքենի չե, նրան արձակեցին: Յեվ կամոն $2\frac{1}{2}$ ամիս բանտում մնալուց հետո Շանշիաշվիլի անուհով դուրս ե բերվում բանտից և վոստիկանի ուղեկցութչամբ տարվում ե այն քաղաքամասը, վորտեղ բնակվում եր իսկական Շանշիաշվիլին: Ներկայանալ այդ քաղաքամասը՝ նշանակում եր չենթարկվել վտանգի, քանի վոր այնտեղ կարող եցին կեղծիքը բաց անել ուստի և պետք եր խուսափել այդ բանից: Նրստում են կառք: Ճանապարհին ըստ ամենայնի անմեղ և կարգին այս չերիտասարդը սկսում ե խնդրել պահակից չվարկաբեկել իրան՝ պատվելի քաղաքացիների առաջ՝ վոստիկանի հետ կառքով անցնելով. վորովհետև, հիրավի, կարող են կարծել վոր ինք, Շանշիաշ-

վիլին, քաղաքական հանցավոր կամ ջիբգիր է: Այս խոսքերին հաջորդեց դրամական վարձատրություն: Յեւ վահա վոստիկանը կառապանին խիստ հրահանգ տվեց՝ առանց կանգ առնելու ուղիղ գնալ այս ինչ քաղաքամասը, իսկ ինքը ցած է իջնում կառքից: Կառապանը չերիտասարդի հետ շարժվում է առաջ, սակայն քաղաքամաս հասնում է մենակ, և շվարած չի կարողանում վորոշել, թե ինչպես և վճարտեղ կորցրեց չերիտասարդին: Անհասկանալի և ճարպիկ փախուստը մի մարդու, վորին բացարձակապես վոչ մի վտանգ չեր ըսպառնում, քաղաքամասում իրարանցում գցեց: Տեղեկացրին բանտ: Պետք է չերևակայել իշխանության կատաղությունն ու զայրույթը, յիրբ բացվեց իրանց ճակատագրական սխալը:

Նորից ընդհատակյա աշխատանքի անցնելով, կամոն ստիպված էր դիմել խիստ նախազգուշական միջոցների: Չորս կողմը վխտում էյին խուզարկուներ: Կամոյի «կերպարանափոխվելու» ընդունակությունը այստեղ նրան մեծ ծառայություն մատուցեց: Յերբեմն նա նեմքն ու կերպարանքը այնպես էր սարքում, վոր ընկերները մտնում էյին շվար: Հաճախ նա շատ ճարպիկ կերպով մոլորեցնում էր իրան հետապնդող լրտեսին, և կամ վորևե տրչուկով նրան թողնում էր ապուշ կըտրած:

Կամոն յերբեք չեր կորցնում իրան, և նրա հանդուգն քայլերը հաճախ փրկում էյին նրան անելանելի դրությունից: Այսպես մի անգամ, առանց իր արտաքինը փոխեելու նա թատրոն էր գնում: Միջանցքում

հանդիպում ե բանտապետին, վոր և ճանաչում ե նրան: Կամոն իր գեղեցիկ մանկական ժպիտն չերեսին, համարձակ մոտենում ե նրան և ասում. «այո, այդ հենց չես եմ»: Մի պահ այս յերկուսը լուռ նայում են միմյանց աչքերին, ապա բանտապետը կեղծ բարկությամբ շշնջում ե «կորիւր այս բոպելիս, թե չե կձերբակալեմ»:

Նա ուղղակի շան կչանք եր վարում: Հաճախ նա գիշերում եր բաց չերկնքի տակ, չերրորդ կտրգի վագոնի նստարանի տակ, գանազան գարշելի ոթեվաններում. սոված եր մնում, գաղտնի հանդիպման սպասելիս, նա տանջալից ժամեր եր անցկացնում հայոց չեկեղեցու մի մութ անկյունում՝ իբր թե խորասուզված աղոթքների մեջ: Նա խոր քնելու սովորությունը վաղուց եր մոռացել, և քնած ժամանակ այնպիսի դիրք եր ընդունում, կարծես այն նպատակով, վոր աննշան աղմուկ բարձրանալու դեպքում վեր կենա ու փախչի:

Այդ շրջանում նա հաջողությամբ զբաղվում եր գենքեր փոխադրելով և փախուստներ կազմակերպելով: Ի միջի այլոց շատ փառահեղ կերպով ծրագրված և ի կատար եր ածված 32 ընկերների փախուստը: Ահա դեպքը: Մետեխի բերդը (վրաց թագավորների ձեռքով կառուցված հինավուրց բերդ ե) գտնվում ե Կուր գետի բարձր ափին. գետը կիսաաղակաձև յերկու կողմից վողոգում ե բերդը, չերրորդ կողմից փողոց ե անցնում, իսկ չորրորդ կողմից բերդը միանում ե քաղաքի տներին: Այս տների մեկի միջից մի անցք փորվեց և մի ուշ գիշեր 32 ընկերները այդ անցքով հաջողությամբ փախան բանտից:

1916 թ. ամբան Կամոն առաջին անգամ ուղե-

վորվեց Պիտեր, ուր նա ցանկանում էր տեսական պատ-
 րաստությունն ձեռք բերել, վորի բացը նկատելի չէր:
 Բայց վճարեղից: Ընթացիկ մարտական աշխատանք-
 ները նրան հրամայողաբար հետ ելին կանչում: 1906 թ.
 սեպտեմբերին Բաթումում կայացած կովկասյան շրջա-
 նային կազմակերպությունների կոնֆերանսում, հա-
 կառակ մենչևիկների բողոքին, Կվիրիլիի դրամները
 (Կամոյի մասնակցությամբ մի խումբ բայլչևիկների
 ձեռքով շորթված Կվիրիլի քաղաքում) հանձնվել ենին
 այն հանձնաժողովին, վոր պետք է ղեկքի գնումներ
 կատարեր արտասահմանում: Այս հանձնաժողովի մեջ
 մտնում էր և Կամոն: Այս ղեկքը տեղ պիտի հասներ
 հատկապես այդ նպատակով Ռումինիայում գնված
 «Զարյա» շեգենավով: Շողենավ գնելու գործը շատ
 ձգձգվեց, և մինչև Ռումինիայից տեղեկություններ
 կատարվելին, Կամոն ընտրվեց վորպես կազմակերպիչ
 մարտական խմբերի և զանազան տեխնիքական աշ-
 խատանքների՝ կենտրոնական արդյունաբերական շրջ-
 անում:

Միշտ զգալով իր կրթության պակասը և, ջերմ
 ցանկանալով ձեռք բերել այդպիսին, նա հրաժարվեց
 արտասահման գնալ, և միմիայն վլադիմիր Իլիչին
 յերկար հորդորներից հետո հաջողվեց համոզել նրան
 գնալ Բուլղարիա: Այս ուղևորությունը տևեց 2 ամիս.
 Բայց դժբախտաբար գնված շեգենավը հին և ան-
 պետք դուրս յեկավ, և բացի այդ, տարվա այդ յե
 դանակին (նոյեմբերի վերջը) Սև ծովում ուժեղ փո-
 թորիկներ են լինում, ուստի և նավարկությունը
 վտանգավոր էր: Ռումինիայի օփերին նավը սկսեց
 խորասուզվել. նավի աշխատակիցները հողիվ ազատ-
 վեցին ոգնություն յեկող նավերով:

ընկ. Կամոն
1919 թ. Թիֆլիսում հանված լուսանկարից

Այս անհաջողութիւնից հետո, Կամոն հուսահատ վիճակում անլեզալ կերպով, մեծ արկածներով անցկացաւ Ռուսիոյ սահմանը, (ճամբորդները կորցրին ճանապարհը և քիչ եր մնում ընկնելին ուս ժանդարմների ձեռքը) և 1906 թ. դեկտեմբերին նա նորից յերևաց Կովկասում:

Սկսվող բեակցիայի այս շրջանում ընկերներից շատերը թողին կուսակցական աշխատանքը և տարվեցին քաղքենի կյանքով. ընկերներից վոմանք ել մինչ հեղափոխական տիպի ընդհատակյա աշխատանքի անլեզալ կազմակերպութիւնների մեջ, և վերջապես ամենաանհնազանդներն ու տաքարյունները, վորոնք այնքան ել սովոր չեյին մտքի դիսցիպլինային, հեռացան անտառները, կազմակերպեցին «անտառային յեղբայրութիւն» նման ընկերակցութիւններ: Այս ընկերակցութիւնները չունենալով գաղափարով ու տեսականորեն պատրաստված դեկավարներ աշխատեցին և դարձան բանդիտական կազմակերպութիւններ: Կամոն կարողացաւ կապ ստեղծել սրանցից լավագույնների հետ, նրանց «խավարից լույս» դուրս հանել, համախմբել յուր շուրջը և կազմակերպել իսկական հեղափոխական հոգով շաղախված և հրաշալի կարողապահ մարտական խմբեր:

1907 թ. Քութայիսի հաջողութիւնամբ պսակված դրամաշորթութիւնը (եքսպրոպրիացիա) կուսակցութիւն դրամարկը բերեց Կամոյի նշանակած ժամանակին տասնհինգ հազար ռուբլի վոսկով, վոստիկանութիւնը կաշվից դուրս եր գալիս նրան բռնելու համար. բայց «Կովկասյան ավազակը», ինչպես նրան կատակով անվանում եր Իլիչը, ձեռք չեք ընկնում:

Այդ շրջանում կամոյին ճանաչող բոլոր ընկեր-
ները հիշելով այս դեպքը, իրենց զարմանքն են հայտ-
նում դեպի կուսակցութեան դրամները կամո-ի ցույց
տված հոգատար ու խնամատ վերաբերմունքի համար:
Թեև իր ձեռքում խոշոր դրամներ չեն գտնվում, նա
յերբեք իր անձնական կարիքների համար որեկան
50 կոպեկից ավել չեր ծախսում, և իր մարտիկներին
ել տալիս եր նույն չափ:

4. ԹԻՖԼԻՍԻ ԵՔՍՊՐՈՊՐԻԱՑԻԱՆ

Քուլթայիսի հաջողութուններից թե առած խըմ-
բակը վորոշում ե ընդարձակել իր աշխատանքը. բայց
խոսքից գործի անցնելն այնքան ել հեշտ բան չե:
Ընկերները հաց ու լոբի անգամ ամեն որ չեյին ճա-
րում: Չունեյին վերջապես վստահելի գաղտնի բնա-
կարան: Ահա այստեղ յերևան յեկավ կամոյի կազմա-
կերպչական տաղանդը: Նա վորոշում ե գնալ Ֆինլան-
դիա գնք բերելու. իսկ գաղտնի աշխատակիցների
համար նա ընտրում Միքայելան փողոցում արիստո-
կրատական մի բնակարան, ուր իշխանական կեղծ ա-
նուններով կեղծ բնակութուն են հաստատում Բա-
չուա կուպրիաշվիլին և վանո կալանտաձեն:

Իսկ կամոն ձեռք բերելով սիրակալ (владель-
ный) իշխան Դադիանու անունով անցագիր՝ պատ-
րաստութուն ե տեսնում մեկնելու: Անցագիրն իսկա-
կան եր, տիրակալ իշխան Դադիանու անցագիրը, վոր
ազատամիտ կալվածատերը կամավոր կերպով եր տվել:
Դադիանին, ինչպես և տիրող դասակարգի շատ ներ-
կայացուցիչներ, այն ժամանակ, չեյին կարող կարծել,
վոր կամոն և ամբողջ բանվորական կուսակցութունը

իւր անհաշտ դասակարգային, թշնամին ե: Մեկնելուց
 առաջ կամոն կազակ սպայի չերկեզկա հագին ներկա-
 յանում ե իւր ընկերներին: Տանտիրուհին, վոր լսել
 եր Դադիանի անվան տոհմի մասին, նրան դիմավորեց
 հարգանքով և հանդիսավոր կերպով ճանապարհ դրեց
 նրան: Սրանով զգալի չափով ապահովվում եր բնա-
 կարանը՝ ամեն տեսակ կասկածներէց: Սպայի կերպա-
 րանքով կամոն գնաց Ֆինլանդիա, յեղավ Լենինի
 մոտ, և զենք ու պայթուցիկ նյութեր վերցնելով՝ վե-
 րադարձավ Թիֆլիս:

Սուները չերկար ժամանակ քննում եր այն հարցը,
 թե ինչպես կազմակերպեն մի խոշոր եքսպրոպրիացիա:
 Յեթե վորեւե հիմնարկում պահվում եյին ել խոշոր
 գումարներ, ապա այդպիսի գումարները բարդ և խիստ
 պահպանության տակ եյին գտնվում: Եքսպրոպրիա-
 ցիայի ծրագիրը մանրանասն մշակելիս պարզվեց
 կամոյի, ինչպես և բոլոր ընկերների համար, վոր
 եքսպրոպրիացիան պետք ե կատարել դրամ փոխադրե-
 լու ժամանակ: Մնում ե վճռել վճարտեղ և չե՞րբ կատա-
 տարել գործողությունը: Կամոյի յեռանդի շնորհիվ
 խումբը շուտով սկսեց պարբերաբար տեղեկություն-
 ներ ստանալ, թե վճարտեղ ինչքան գումար եր պահ-
 վում, վճարտեղից և ուր ինչպիսի գումարներ են տեղա-
 փոխվում: Շուտով ճշտվեց, վոր յերեք ուղղությամբ
 են խոշոր դրամներ շարժման մեջ լինում, դեպի Ջուլ-
ֆա (ռուսական գրավող զորամասերի Պարկաստանում
 գտնվելու առթիվ), դեպի Բաթում (Չիաթուրի հանքե-
 րի համար և այլն) և Թիֆլիսում՝ փոստից՝ պետական
 բանկ: Չեռնարկվեցին իրար հաջորդող յերեք փորձեր:
 Հենց առաջին փորձն անհաջող անցավ, վորովհետև
 պայթած ուժերից կամոն ծանր կերպով վիրավորվեց:

Այս դեպքը հաջողվեց վոստիկանութունից ծածկել, և կամոյին բարյացակամ տրամադրված մի բըժիշկ նրան ուրիշի ազգանունով տեղավորեց մի մասնավոր հիվանդանոցում: Նրա ձախ դաստակն ու բազմի փափուկ մասերը պատռվածքներ եյին ստացել, իսկ մարմինը՝ սաստիկ այրվածքներ, վորոնց հետևանքով ստամոքսի պատերը խոցոտվել եյին և քիչ երջնում մահ պատճառեյին նրան: Ռուսների կտորտանքը խիստ մնասել եյին նրա ձախ աչքը, այնպես վոր յերկյուղ եյին կրում աջ աչքի տեսողության համար: Սակայն նրա անսովոր առողջ կազմվածքը փրկեց նրան: Արյան փոխուժներն ու անտանելի ցավերն սկսեցին մեղմանալ: Մի քանի շաբաթից նա վեր կացավ: Նրա աջ աչքը չմնասվեց, իսկ ձախը՝ տեսողության հազիվ մի տասերորդն եր պահել: Վոտների վրա հազիվ եր ման գալիս, նա նորից անցավ աշխատանքի:

Յերկրորդ փորձը հաջող եր սկսված, մարտիկները դրամ տանող գնացքով ուղևորվեցին, բայց ամենավերջին պահուն ստիպված յեղան յետ կենալ իրենց մտքից, վորովհետև այն ուղեցույցները (վալադ), վորոնք հարձակումից հետո մեր ընկերներին պետք ե առաջնորդեյին իրենց միայն հայտնի լեռնային կանաչաներով, վախեցել ու փախել եյին: Ընկերները խոտապես վշտացած թիֆլիս վերադարձան: Այս ձեռնարկության վրա ծախսվել եյին բոլոր պայթուցիկ նյութերն ու դրամները: Մինչդեռ ուսմբերը պիտանի կառող եյին լինել միայն յերկու-յերեք որ ևս, վորից հետո խոնավանալով, անշուշտ բոլորովին կանաչետաշային: Հարցը դրված եր այսպես. կամ ուսմբերն

անմիջապես պիտի ոգտագործվեյին, կամ յերկար ժամանակով պետք եր հրաժարվել Կործնական քայլերից: Բարեբախտաբար, խմբի վերադառնալու չեղելոյան լուր ստացվեց, վոր փոստը մյուս որը պետական բանկէ փոխադրելու յերկու հարյուր հիսուցն հազար ըուրլի: Անմիջապես համապատասխան վորոշում կայացվեց, վոր և այս անգամ պսակվեց հաջողութեամբ: Մյուս որը, 1907 թ. հունիսի 23-ին, առավոտյան մոտավորապես ժամը 10-ին պետական բանկի Կանձապահ Կուրդյումովը և հաշվետար Գալաֆնյա փոստից ստանալով 250,000 ըուրլի, յերկու կառքով, ուղեկցութեամբ յերկու պահակի և հինգ կողակների, ճանապարհ ընկան դեպի բանկ: Պուշկինյան այգու առաջ, վորտեղից չերևում եր փոստը, Պացիա Գուրափան պայմանական նշան տվեց պահեստի դարպասի առաջ կանգնած Ստեպկո Կիցկիրովելիին.

— Շարժվեցին.

Ստեպկոն այս անմիջապես հաղորդեց Աննետա Սուլամիճեյին, վորը նույն չեղանակով հայտնեց «Թիլի Պուճուր» ճաշարանում նստած մարտիկներին: Իր հերթին Բաշու Կուպրիաշվիլին բաց լրագիրը ձեռքին բոլորեց Յերևանյան հրապարակը: Հրասլարակի զանազան մասերում կանգնած ընկերներ՝ Բաթիկո Զիրբիաշվիլի, Արկատից Երակիճեյի, Վանո Շիմշանովի, Վանո Կալանդաճեյի, Իլիկո Ճաճիաշվիլի և Իլիկո Իբրիալիճեյի համար այս բաց լրագիրը նշան եր պատրաստ լինելու հարձակման: Այս ընկերներից զատ Ակակի Գալաքիշվիլին և Թեոֆիլ Կավրիաշվիլին պատրաստ կանգնած ելին, վորպեսզի հարձակման ժամանակ վարչութեան առաջ կանգնած կողակներին պահեն: Վերջա-

պես Ելիսո Լոմինաձեն և Սերապիոն Լոմիձեն Արմ-
յանսկի բազար և Վելյամինովսկի փողոցների անկյու-
նում կանգնած էյին պաշտպանելու համար այն ճա-
նապարհը, վորով եքսպրոպրիատորները պետք է փախ-
ցընեյին դրամը:

Չիավորներով շրջապատված, փոշու ամպերի մեջ
կորած արագ շարժվում էյին կառքերը: Առջևից գնա-
ցող կողակներն արդեն թեքվում էյին դեպի Սուլուակի
փողոցը, այդ բոպեյին Դաթիկոն առաջ քայլեց: Չեռ-
քի ուժեղ թափով բոլորը նետեցին իրենց ումբերը:

Յերկու, և ապա նորից չերկու պայթյուններ:

Սալահատակի վրա մնացին չերկու վոստիկան և
մի կողակ: Չիերն ուժգնորեն այս ու այն կողմ տա-
րան պահակին:

Բայց դրամ բեռնած կառքը չպայթեց ումբից և
ձիերը նրան տարան դեպի Սալդստոսկի բազարը: Մի
վճռական բոպե չեր այս և միայն Բաշուան եր, վոր
չկորցրից իրան: Նա առաջ նետվեց ձիանների դեմ
առնելու և կառքին հասավ հրապարակի ծայրին: Ա-
ռանց վարանելու, առանց իր մասին հոգալու, նա
ումբը նետեց ձիանների վոտքերի տակ, և պայթյու-
նի ուժից նա գետին գլորվեց: Այս անգամ ևս դրամը
կարող եր խիզախ մարտիկների ձեռքից գնալ, սակայն
ժամանակին վրա հասավ ճիարրիշվիլին: Ուշադրու-
թյուն չդարձնելով Բաշուայի վրա, նա կառքից թոցը-
րեց դրամի պարկը և վազեց դեպի Վելյամինովսկի փո-
ղոց:

Իսկ ո՛ւր եր այդ պահուն կամոն, գործի վոզին
ու կազմակերպողը: Սպայական տարագ հագին, վի-
րավորվելուց հետո դեռ վերջնականապես չապաքին-

ված, գուճատ, Կամոն առավոտվանից ման են գալիս հրապարակում և վարպետորեն ու խորհրդավոր կերպով նկատողութչուններ անելով աշխատում եր ժողովուրդը հեռացնել հրապարակից, վորպեսզի խուսափի ավելորդ արչունահեղութչունից (նրա սպաշական տարազը փարատում եր ամեն կասկած): Յերբ ուժերը պայթեցին՝ Կամոն կառքումն եր: Նա մարտիկներից ընդունելով դրամները, պիտի փոխադրեր ապահով վայր: Յերբ, նախապես մշակված ծրագրի համաձայն, Կամոն Գանովսկի փողոցից դուրս յեկավ Յերեվանյան հրապարակ, նրան թվոց, վոր այս անգամ ևս ծրագիրը խորտակվել է:

— Համենայն դեպս պետք է ոգնել ընկերներին, քանի դեռ գործասերը չեն մոտեցել, — այսպես մտածեց նա և կանգնելով կառքի մեջ, սկսեց ատրճանակ արձակել և չար կապիտանի նման կոտաղի հայհոյանքներով ու աղմուկով նա կառքը քշեց դեպի Վելյամինովսկի փողոց: Այստեղ ահա նա պատահաբար դեմ յեկավ Դաթիկոյին: Վերցնելով նրանից դրամը, Կամոն փոխադրեց այն Միխա Բոչարիձեյի բնակարանը և այնտեղից մի գահավորակի մեջ տեղավորելով՝ դրամները փոխադրվեցին մի բոլորովին ապահով տեղ՝ աստղադիտարանի վարիչի առանձնասենյակը:

Յերբ գորքերը ողակեցին հրապարակը, այնտեղ վոչ վոք չեր մնացել: Եքսպրոպարիացիայի բոլոր մասնակիցները բարեբախտաբար զեղծ մնացին ձերբակալումից: Արտասահմանում, գործին անուղղակի մի քանի աջակիցներ դրամ մանրացնելիս հայտնաբերվեցին, սակայն արտասահմանյան այդ պետութչունները հրաժարվեցին նրանց հանձնել Ռուսաստանին:

5. ԿԱՄՈՆ - ԽԵԼԱԳԱՐ Ե ԶԵՎԱՆՈՒՄ

1907 թ. ոգոստոսին Կամոն ապահովագրական ընկերության գործակալ Միրսկու անցագրով ժամանում է Բերլին և բնակութուն է հաստատում Ելզասերշտրասսեյում: Սեպտեմբերի 11-ին գերմանական վոստիկանությունը նրան ձերբակալում է: Այս ձերբակալությունը Կամոն համարում էր հետևանք ժիտոմիրսկու պրովոկացիայի. թեև ձերբակալման առիթ կարող էր ծառայել ընկերներից մեկի անզգուշությունը, վորի մոտ գտնվել էր Կամոյի հասցեն: Խուզարկության ժամանակ Կամոյի մոտ գտնվեցին մի արկղ զենք, մի պայուսակ պայթուցիկ նյութեր, ինչպես և խորհրդավոր կառուցվածք ունեցող մի մեքենա. նրան անմիջապես տարան «Ալտ Մոարիտ, կրիմինալ գերիխտ» քննական բաժանմունքը⁸):

Հարցաքննությունը շատ դժվարանում էր, վորովհետև նա գերմաներեն չգիտեր. միևնույն ժամանակ ձևացնում էր, վոր ուսերեն էլ շատ քիչ է հասկանում: Գերմանական սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության անդամների միջնորդությամբ, կալանավորին այցելելու իրավունք տրվեց Ոսկար Կոն փաստաբանին: Ուշագրավ է, վոր այս չերկու մարդիկ, զրկված լինելով իրար հասկանալու հնարավորությունից, առաջին իսկ հանդիպման ժամանակ ամակարտապավորություն թողին միմյանց և տոկունութուն

Կամոն կատարյալ չլիսավորն է, նա ուներ չերպի Կոնը, իսկ Կոնը՝ քաղաքական հակառակորդների վորական, յուրա եր անհաշտ, բունն ատելությամբ,

դեպ նա ցուցահանեց ջերմ կարեկցութիւնն և հետա-
քրքրութիւնն: Նրանք դիմախաղերի և շարժումների
միջոցով այնչափ կարողանում եյին միմյանց հասկա-
նալ, վոր համարչա հնարավոր եր չդիմել թարգմանի
ոգնութեան, մանավանդ վոր զգուշութեան համար ցան-
կալի չեր վերջինից հեռու մնալ: Կամոյի մոտ գտնված
խորհրդավոր գործիքը դժոխային մեքենայի տեղ ըն-
դունվեց, վորի հետևանքով Կամոն մեղադրվեց վորպես
տերրորիստ-անիշխանական: Գործը լուրջ բնույթ եր
ստանում: Անցյալում չերկու անգամ արդեն Կամոն
բանտից փախել եր. բացի այդ, նրան վերագրում եյին
այնպիսի արարքներ, վորոնց համար մահվան պատիժ
ե սահմանված: Բերլինում կայանալիք դատավարու-
թիւնը կարող եր վորոշել՝ հանձնել նրան ուսու կա-
ռավարութեան:

Նույեմբերին տեղի ունեցած դատավարութիւնից
2—3 շաբաթ առաջ Կամոն սկսեց կատաղի խելագար
ձևանալ (նա այս բանն արտով շնկ. Կրասինի խոր-
հուրդով, վորի չերկտողը այդ մասին Կոնը մի կերպ
հանձնեց նրան):

Ինչպես հայտնի չե, սուտ հիվանդ ձևանալը դժ-
վար գործ ե, իսկ հոգեկան հիվանդ ձևանալն՝ առավել
ևս: Հոգեկան հիվանդութեան բազմազան ձևեր կան և
ամեն մի ձև ունի իր ուրույն արտահայտութիւնները,
կամ այդ արտահայտութիւնների այս կամ այն խում-
բով վորք էլ ակայն հաճախ հիվանդութեան կեղծա-
նակիցները բարձր ^ա հում ձևանալ կատաղի խելա-
լումից: Արտասահմանում, չ ^է ժերի չափազանց լա-
նի աջակիցներ դրամ մանրացնել ^և հառով նրանք շու-
սակայն արտասահմանյան այդ պես ^է
ժարվեցին նրանց հանձնել Ռուսաստանի վիճակի շին

լինում շարունակել կեղծել: Դատական բժշկականու-
թյան պատմության մեջ հայտնի չեն դեպքեր, չե՞րբ
սուտ հիվանդ ձեանալ փորձել են բժշկական պատ-
րաստություն ունեցող մարդիկ, բայց և այնպես չեն
կարողացել գլուխ բերել այս դժվարին գործը: Խնդիրն
այն է, վոր գժանոցի միջավայրը շափազանց ընկճող
տպավորություն է թողնում ներվային համակարգու-
թյան վրա. իսկ կամքի և ուշադրության չերկարատև,
գիշեր ու ցերեկ հոգնեցուցիչ լարումը—մարդուն շու-
տով-զրկում է ինքն իրեն տիրելու կարողությունից:
Այս կեղծարարությունը սովորաբար չերկու յելք է ու-
նենում. կամ խելագար ձևացողն իրոք գժվում է, կամ
թե չե՛ կամովին հրաժարվում է այդ խաղից: Հազվա-
գյուտ դեպքերում ամենահամառներն ու հետևողական-
ները միայն կարողանում են մոլորեցնել բժիշկներին:
Կեղծարարները վեց շաբաթ, կամ ամենաշատը՝ չերկու
ամիս անց բռնվում են:

Այս բոլորից հետո պարզ է, վոր կամոյի փոխա-
րեն չեթե մի ուրիշը լեներ, մի քանի ժամից, ա-
ռավելն մի քանի որից կբռնվեր: Սակայն կամոն հրաշք
գործեց. նա ամբողջ շորս տարի հաջողությամբ
սուտ հիվանդ ձևացավ: Այս ապշեցուցիչ փաստը կա-
րող եր տեղի ունենալ միմիայն շնորհիվ այն առանձ-
նահատուկ գծերի, վոր ուներ կամոն: Նախ և առաջ
կամոն գերազանցորեն ամրակազմ եր և Ֆիզիքական
հսկա ուժի տեր. չերկրորդ՝ նրա ներվային համակար-
գությունը բացառիկ ամբություն և տոկունություն
ուներ. իսկ վոր ամենագլխավորն է, նա ուներ չեր-
կաթե կամք և իր քաղաքական հակառակորդների
~~հանդեպ լեցված եր անհաշտ, բուռն ատելությամբ,~~

մի ատելություն, վոր ներշնչում եր նրա հերոսական վճռականություն՝ տանել ամեն տեսակ տանջանքներ, միայն թե թշնամին չհաղթանակե:

Հանուն հեղափոխության կամոն հաճախ առիթ ե ունեցել զոհել իր անձը, բայց չորս յերկար տարիներ տևող այս ամոթալի ծամածռությունները ծանր նվաստացումներ ելին նրա հպարտ հոգու համար:

Սուտ հիվանդ ձևանալու առաջին օրը, յերբ կամոն սկսեց կատաղել, աղմկել, վրայի հագուստը պատառտել, կերակրի ամանները գետին շարտել և վերակացուներին ծեծել, — նրան փոխադրեցին նկուղ, զերոյցից ցած ջերմաստիճան ունեցող մի սենյակ. այստեղ բոլորովին մերկ վիճակում պահեցին նրան ինն օր շարունակ: Վորպեսզի չմրսի ու չհիվանդանա, կամոն ստիպված եր անընդհատ շարժման մեջ լինել, վազվզել, ցատկոտել: Ինն օր անց նրան յետ տարան և շուտով կամոյին այցելության յեկավ կոնը, վորին նա ճարպիկ և ուրիշներին աննկատելի կերպով հասկացրեց, վոր ինքը առողջ և:

1907 թ. նոյեմբերին տեղի ունեցած դատավարության ժամանակ կամոն իրան պահում եր վորպես կատաղի խելագար, և դատարանը վորոշեց նրան փոխադրել բանտի հիվանդանոցի հոգեբանական բաժանմունքը ի քննություն. միաժամանակ վորոշվեց Ոսկար կոնի միջնորդության համաձայն իրան՝ կոնին, նշանակել հոգեկան հիվանդ կալանավորների խնամակալ: Այս քննությունը տևեց վեց ամիս: կամոն չորս ամիս շարունակ չեր պառկում, վոտի վրա անցկացնելով գիշեր ու ցերեկ. նա հանգստանում եր միայն յերեսը դեպի անկյունը դարձած՝ — փոխ առ փոխ բարձրացնելով

մեկ այս, մեկ այն վոտը: Կամոն հրաժարվեց ընդու-
նել վորևե սնունդ. այն ժամանակ նրան սկսեցին կե-
րակրել ստամոքսի զոնդի (ձողիկ) միջոցով, ըստ վո-
րում նրա ծնոտները բաց ելին անում բռնի կերպով,
և այս դիմադրության ժամանակ ջարդվեցին նրա մի-
քանի ատամները: Հետագայում կամոն պատմում էր,
վոր կաթի այս ռեժիմը (նրան կաթով ելին կերակ-
րում) շատ ոգտակար էր իր համար:

Նրա հնարագիտության և իր վրա կատարած ո-
չինքագությունների շարքը սահման չկար: Այսպես ո-
րինակ, նա մի անգամ պոկում է իր գլխի մազերի
կեսը և խուրձեր շինելով՝ սիմետրիկ կերպով դար-
սում է իր վերմակի վրա: Յերբ ներս մտնող բժիշկն
ու վերակացուն տեսան այս պատկերը, սարսափած
ձեռքերն իրար կցեցին ու բացականչեցին. «շրեկլիխ»
(սարսափելի չե): Մի անգամ էլ հույսը դրած բանտի
վարչության աշակուղջ հակողության վրա՝ կամոն
կախվելու փորձ արեց և բարեբախտաբար ժամանա-
կին նրան հանեցին ողակից: Մի որ էլ իրեն տրված
սուպի մեջ նա գտնում է մի փոքրիկ վոսկոր, սրելով
այս վոսկորը, գիշերը կտրատում է իր արյունատար
անոթները: Յերբ վրա հասած ոգնությամբ արյունա-
հոսությունը դադարեցնում են և արյունաքամությու-
նից մեռնողը ուշքի չե բերվում, նկատում են, վոր
վոչ միայն մահճակալն, այլ և կամերայի ավրոդջ հա-
տակը ծածկված է արյունով:

Հավանորեն բժիշկները կասկածում ելին նրա
խակական հիվանդ լինելու մասին, քանի վոր նրանք
վեց ամիս փորձեր ելին կատարում: Բայց փորձերի
չենթարկվողի՝ իր անձի վրա կատարած մի շարք տան-

Չալից արարքները նրանց այն համոզման բերին, վոր նորմալ մարդը ի վիճակի չի լինի տանել այդ բոլորը. ուստի գտնելով նրան հիվարդ՝ 1908 թ. մայիսին փոխադրեցին հիվանդանոց (Բերլինի մոտ, Բուխ կոչված հիվանդանոցը հոգեկան հիվանդների համար), վորտեղ նա մնաց մինչև 1909 թ. մարտ ամիսը⁹): Կամոն շատ դառն հիշողություններ ուներ այս հիվանդանոցից: Այս շրջանում նրա կյանքի միակ պայծառ եջերը Կոնի աչցելություններն էին, վոր տեղի էին ունենում շաբաթը մեկ կամ չերկու անգամ: Կամոն այստեղ ևս պահում է իր մշտական հումորը և առույգ տրամադրությունը:

Բուխում նրան տեղավորեցին մի սենյակում, վորտեղ գտնվում էին տասը կատաղի խելագարներ: Ըստ չերեույթին հսկողությունը հիվանդների վրա թույլ էր, քանի վոր նրանք միմյանց խեղդոտում, ծեծում, չանկռտում ու կծոտում էին: Այս հաճելի, սակայն վոչ անվտանգ ընկերակցության մեջ Կամոն անցկացրեց մի քանի որ. հետո նրան փոխադրեցին ավելի հանդիստ բաժանմունք: Սակայն շատ ծանր փորձություն էր մնալը այս խելագուրկ արարածների մեջ, վոր չերբեմն վողորմելի չեն, չերբեմն զվարճալի, հաճախ ել զարհուրելի և միշտ պատրաստ անսպասելի, անախորժ արարքների անելու: Փախչելու ե վոչ մի հրնարավորություն: Ինչքան ել շափում-ձևում էր Կամոն, վորքան ել Կոնը աշխատում էր ոգնել նրան, սակայն չերկուսն ել տեսնում էին, վոր չելք չկա: Այն ժամանակ Կոնը սկսեց միջնորդություններ հարուցել Կամոյին այլ հիմնարկություն փոխադրելու մասին, վորտեղից հեշտ կլիներ փախչելը. սակայն նա մերժում ստացավ:

Բուխուսում գտնվելու ժամանակ կամոն գիտում և հետևում եր իրեն շրջապատող հիվանդներին: Սրանց թվում կար մի մորֆինիստ բժիշկ, վորին ծնողները այդ հիվանդանոցում տեղավորել էլին այն պատճառով, վոր նա վոչ թե միայն իր, այլ և իր ձեռքն ընկած ոտարի կարողութունը ծախսում եր մորֆինի ձեռք բերելու համար: Այս բժիշկը ավելի գիտակից հիվանդների հետ հաճախ զրույց եր անում հոգեկան հիվանդութունների զանազան ձևերի մասին, նկարագրում զր նրանց նշաններն ու առանձնահատկութունները: կամոն աշխատում եր այս ամենը չուրացնել:

1909 թ. մարտ ամսին Բուխի վարչութունը հայտարարեց հոգեկան հիվանդ տերրորիստ-անարխիստ Պետրոսյանի վիճակը միանգամայն պոհացուցիչ, վոր նա խաղաղվել և կատարյալ գիտակցության մեջ է, անգամ ի վիճակի չե կատարել ձեռքի և այգու աշխատանքներ: Այս հայտարարության հետևանքով կամոյին նորից փոխադրեցին Ալտ Մոարիթ բանտի քննչական բաժանմունքը: Այստեղ նա նորից «հիվանդացավ» և այս անգամ արդեն գիտության բոլոր նշանքների համաձայն, և ապրիլի 16-ին նրան նորից տարան Բուխ: Նա աշխատում եր նմանվել այն հիվանդներից մեկին, վոր տառապում եր մշտաձան պրսիսոզով (հոգեախտութուն) և կաշվի զգայունակության խանգարումով: Անեստեզի անվամբ հայտնի այս հիվանդութունը արտահայտվում և նրանով, վոր մարմնի վորոշ մասերը անցավզգաց են: կամոն վարպետորեն, ամենայն ճշտությամբ կատարեց այդ հիվանդի բոլոր արարքները՝ դեմքի արտահայտութունը, քաղվածքը, շարժումները, զառանցանքը և այլն:

Ճարպիկ կեղծարարին մերկացնելը խիստ շահագրգռում էր բժիշկներին, ուստի նրանք Կամոյին չենթարկեցին խիստ բարբարոս փորձերի. որինակ՝ չեղունգների տակը քորոց էյին խրում, մարմինը աչրում էյին շիկացած մետաղի ծաչրով և այլն: Կամոյի ձախ ազդերի վրա չերկար տարիներ հետո դեռ կարելի չեր տեսնել շիկացած չերկաթի աչրած խոր վերքերի մնացորդ սպիները: Կամոն բոլոր այս հաճախակի կրկնվող տանջանքները տանում էր գերագույն հանգստությամբ, առանց սարսուռ զգալու, առանց աչքը թարթելու. «աչրված մսի վատ հոտ էր գալիս», պատմում էր նա: Յեվ վորովհետև բժիշկներն ու պրոֆեսսորները, վնչ մասնագիտական գրականության մեջ, վնչ էլ իրանց գործնական կյանքում չեյին պատահել նման դեպքի, վոր նորմալ զգայունակություն ունեցող մարդը ի վիճակի լիներ այդպիսի անդորրությամբ տանել նման տանջանքներ, ուստի չնայելով աչքերի բիբերի մատնության, նրանք կամա-ակամա չեկան այն չեզրակացության, վոր փորձության չենթական իրոք տառապում է այն հիվանդությամբ, վոր նա ձևացնում էր (մարդկանց և կենդանիների աչքի բիբերը ցավի ազդեցությամբ լայնանում են, և այս չերևույթը վոչ մի կերպ կամքի ուժով չի կարելի վերացնել):

Այդ ժամանակները, «Արմենդիրեկցիոնը» (մի հիմնարկ վորի իրավասությանն էյին չենթարկվում շրջանի հիվանդներն ու աղքատները) գերմանական վոստիկանության ճնշման տակ Կամոյին ոռև կառավարության հանձնելու պահանջ դրեց, պատճառաբանելով, վոր ոտարազգի հաշմանդամը չպիտի պահվի գերման ժողովրդի միջոցներով: Յեվ չնայելով Ռու-

կար Կոնի ձեռք առած բոլոր միջոցներին ու ճիգերին՝ Կամոյին Ռուսաստանին չհանձնելու մասին, այնուամենայնիվ 1909 թ. հոկտեմբերի 4-ին Վերշեն-Ստրելկովո կայարանում Կամոյին հանձնեցին ուստա-դարմներին, վորոնք և փոխադրեցին նրան Թիֆլիս, վորտեղ պիտի կայանար զինվորական դատը: Թիֆլիսում նրան դրին Մետեխի բանտը:

Ռուս կառավարութչան՝ Կամոյի վերաբերմամբ արագ ու վաչրագ կամայական դատը կանխելու նպատակով Կոնը «Փորվերատ» թերթում լույս ընծայեց մի հոդված, վորին արձագանք տվեց գերմանական վողջ ազատամիտ մամուլը: Իր հերթին Երվեն «Հյուսանիտե»-ում խիստ հարձակողական հոդված տպեց գերմանական կառավարութչան դեմ, վորը հիվանդ մարդուն, վորպես քաղաքական հանցավորի, հանձնում է հետադեմ Ռուսաստանին: Այս խնդրի շուրջը բարձրացած մեծ աղմուկի հետևանքով ուս կառավարութչան համար անհարմար դարձավ Կամոյի գլուխն ուտել, վորքան ել այդ իրանց ցանկալի լիներ:

6. ԿԱՄՈՅԻ ՓԱԽՈՒՍՏԸ ԹԻՖԼԻՍԻ ՀՍԳԵՖՈՒԺԱԿԱՆ ՀԻՎԱՆԴԱՆՈՑԻՑ

Կոնի ջանքերով Թիֆլիս ուղարկվեցին Կամոյի քրոնիքական հոգեկան հիվանդութչան վերաբերյալ բոլոր փաստաթղթերը, վավերացրած Բերլինի ազանավոր մասնագետների ստորագրութչամբ. անտեսել այս փաստաթղթերը, անշուշտ, չելին կարող Թիֆլիսի զինվորական դատարանի փորձագետ բժիշկները:

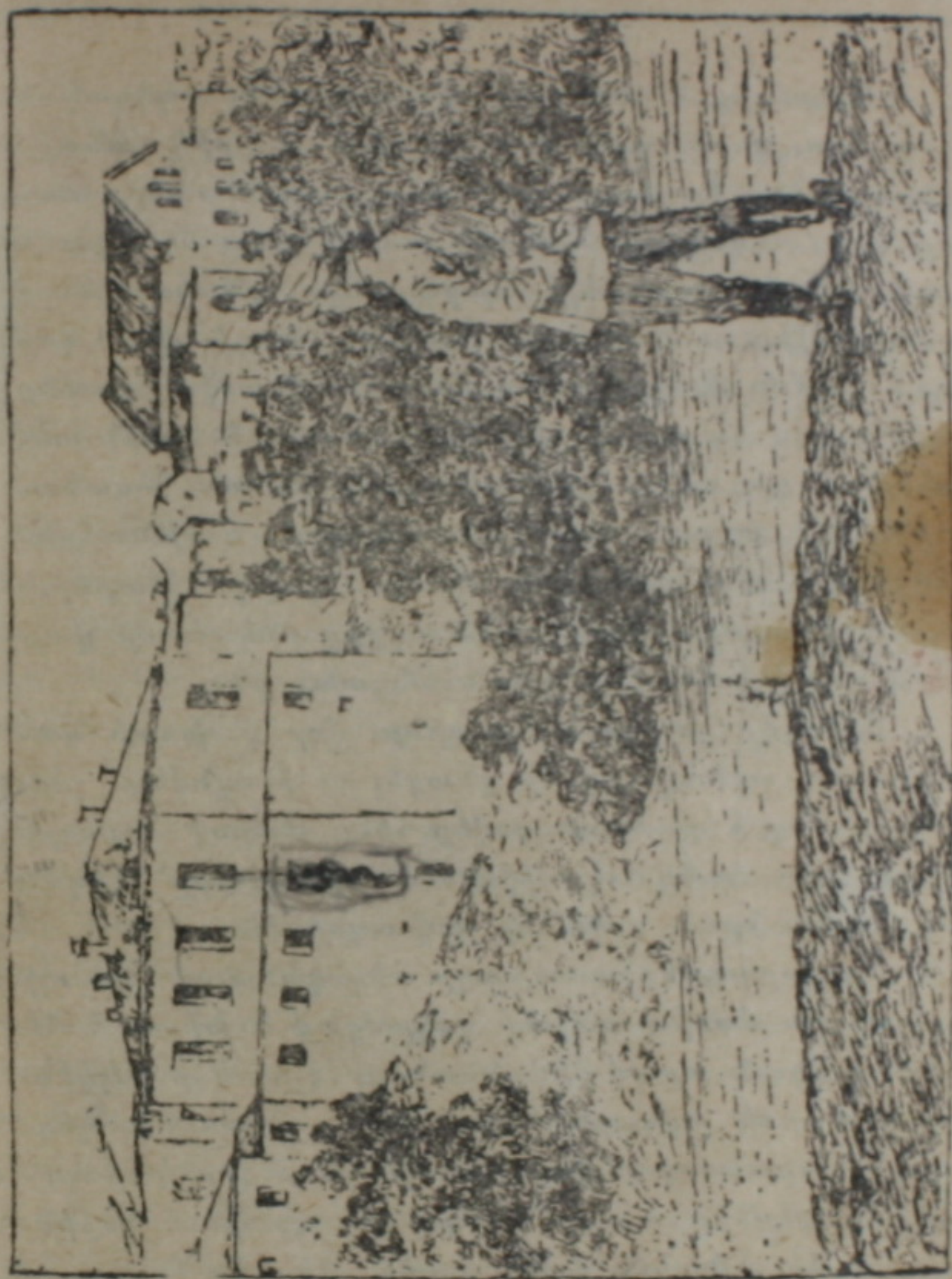
Դատի որը դատասրահը և հարակից միջանցքնե-

րը լեփ-լեցուն եյին հասարակությամբ: Ամբողջ Թիֆ-
 լիսը շարժման մեջ եր. ամենքը ցանկանում եյին տես-
 նել անվանի ժողովրդական այս հերոսին, բանվոր
 դասակարգի մարտիկին: Բայց ավելի, այն տեսարանը,
 վոր պատկերացավ նրանց, հիրավի շատ վողբալի յեր:
 Հիվանդանոցի պատաստած շորեր հագին, նի-
 հար, վոչ վոքին չճանաչող չերերուն աչքերով մաշված
 դեմքին, կամոն անսահման խղճալի պատկեր ուներ:
 Շատերը լաց եյին լինում: Նրան ներս բերին դահլիճ
 և մոտեցրին այն սեղանին, վորի շուրջը ծանրաբարո
 բազմել եյին դատավորները: Վոչ վոքի վրա ուշադրու-
 թյուն չգարձնելով նա թևի տակից հանեց բանտի հի-
 վանդանոցում ընտելացրած վասկա անունով ծիտը և
 բաց թողեց սեղանի վրա խաղալու. առանց պատաս-
 խան տալու իրան ուղված հարցերին, նա հացի փըշ-
 րանքներով կերակրում եր թռչնիկին, և ապա բարձ-
 րացնելով գլուխը՝ ապուշ ժպտը դեմքին բուբլիկի մի
 կտոր հրամցրեց դատավորներից մեկին: Ներկա չեղող-
 ների վրա այս տեսարանը շատ ծանր տպավորություն
 թողեց: Այդ պահուն դահլիճում գտնվող նրա կիզա
 մորաքույրը և իր քույրերն անձամբ համոզվելով, վոր
 իրենց սիրելի կամոն հիրավի կորցրել է բանականու-
 թյունը, խորապես ցնցվեցին, սակայն այս սարսափե-
 լի վիճակը գերադասելի եյին համարում, քան նրան
 սպառնացող մահվան պատիժը: Մեղադրյալին դուրս
 տարան դահլիճից: Ձինվորական դատարանը անհրա-
 ժեշտ գտավ Մետեխի բանտի հիվանդանոցի հոգերու-
 ժական բաժանմունքում նոր քննության չենթարկել
 նրան: Այստեղ նա մնաց մի տարի ու չորս ամիս, և
 քննությունն ու փորձությունները տարվում եյին մո-
 տավորապես Բերլինի չեղանակով:

Այս ժամկետից հետո, չերբ բժիշկներն ևս նրան
անբուժելի հիվանդ գտան, Կամոյին բարերախտաբար
փոխադրեցին Միքայելյան հիվանդանոցի համապա-
տասխան բաժանմունքը: Այստեղ նա ծրագրեց և ի
կատար ածեց իր փախուստը: Այս նպատակի համար
նրան նախ և առաջ աջակից եր հարկավոր: Յերկար
մտածելուց հետո, Կամոն ընտրեց հիվանդանոցի չերի-
տասարդ աշխատակիցներից մեկին, վորի միջոցով և
կապ հաստատեց դրսի աշխարհի հետ: Կամոն իրեն
հատուկ ուղղամտությամբ և ազնվությամբ նախապես
դգուշացրեց իվան Բրագինին (այսպես եր չերիտա-
սարդի անունը), թե Կամոյին աջակից դառնալով ինչ-
պիսի վտանգի չե չենթարկում նա իրան: Փորձը հա-
ջող թե անհաջող չելք կընդունի, միևնույնն ե, գաղտ-
նի աշխատանքի մեջ անփորձ Բրագինին լավ բան չեր
ստլասում: Կամոյի հմայիչ անձնավորությունը, ինչպես
և նրա անվան հետ կապված հերոսական համբավը
վերջնականապես վանեցին նրա տատանումները: Ան-
հավանական ե թվում, վոր նրա այս վորոշման մեջ
դեր խաղացած լինեն իր ստացած մի քանի հարցուր
բուրլիները, քանի վոր Կամոյին մատնելով նա, ան-
շուշտ, կարող եր իր համար ավելի փայլուն ապագա
ստեղծել:

Միքայելյան հիվանդանոցի հոգեբուժական բա-
ժանմունքը գտնվում ե Կուրի ափին, Վերայի կամրջից
վոչ հեռու: Վերին հարկի արտաքնոցի լուսամուտը
նայում եր դեպի Կուրը և վանդակապատ եր, ինչպես
և հիվանդանոցի մյուս լուսամուտները: Բոլոր կշռա-
դատումներից չերեաց, վոր փախստի համար ամենից
հարմարը արտաքնոցն եր, միայն անհրաժեշտ եր վո-

րոշ աշխատանք կատարել վանդակը կտրելու համար: Կամոն անցնում է գործի: Կամոյի հաճախ և լերկարատե մնալն արտաքնոցում՝ վոչ վոքի չեք զարմացնում. րոլոր ծառայողներին քաջ հայտնի լեր, թե ինչպես հոգեկան հիվանդները այնտեղ ժամերով զբոսովում են զանազան զազրելի արարքներով: Կամոն քաջ ուսումնասիրած լինելով այդ թշվառների վարքն ու բարքը, այնպիսի վարպետությամբ եր տանում գործը արտաքնոցում, վոր բնավ հանկարծակիի չեք գալիս: Կամոն հսկողութունից ազատ բոպեններին Բրազիլի միջոցով գաղտնի ստացած բարակ ու սուր սղոցով (լորզիկով) սկսում է սղոցել վանդակը: Այս աշխատանքը լերեք ամիս տևեց: Վերջապես, 1911 թ. ոգոստոս ամսին մի շոգ որ, լերը հիվանդանոցում տոթից հեղված հետճաշյա հանգստի ելին անձնատուր յեղած, Կամոն հանում է իր վրայից նախապես սղոցված շղթաները, հագնում է զրսից նրան հասցրած սովորական հագուստը և արտաքնոցի լուսամուտից թոկով ցած է իջնում Կո:րի ափ: Թոկը փտած լինելով կտրվում է և Կամոն հինգ արշին բարձրութունից ընկնում է խճի կույտի վրա. սակայն խսկուչն վոտքի չեկանգնում, գետի բազուկով անցնում է գետի ծանծաղուտը, այնտեղից կամրջի տակ և ապա՝ բարձր ափ: Այն բնակարանը, վորտեղ նա պիտի թագնվեր, անհուսալի դուրս չեկավ, և նրան պատահական կերպով ապաստան տվեց մի խեղճ կին, նրա նախկին ընկերոջ մայրը: «Ժողովրդի զավակ» այս կիսագրագետ կինը շատ խելացի ու հնարագետ գտնվեց, վորովհետև չափազանց դժվար եր բնակիչներով լի տան մեջ մի քանի որ շարունակ մարդ թագցնել ¹⁰):

Հողերուժական հիվանդանոցը Թիֆլիսում, Գուր գետի ափին։
Ընկ. Կամոն լուսամուտից թռկով ցած է իջնում, իսկ գետի այլ ափից
նրան հետեւում է ընկ. Կոտե Յինցաձեն, վոր 1911 թ. սգոստ. 15-ին
ընկ. Կամոի հիվանդանոցից փախուստ կազմակերպողն էր։

(Վրացի նկարչի նկարից)

Այստեղից Կամոն տեղափոխվեց անկուսակցական մեկի մոտ, վորի սարի վրա գտնված փոքրիկ տնակը շրջապատված եր պարտեզով ու այգով: Տնատերը տարորինակ, մենակյաց, հասակն առած պաշտոնյա չեր և միանգամայն վատահելի մարդ: Այս բնակարանում տանտիրոջից ու նրա հյուր Կամոյից բացի վոչ վոք չկար: Կամոն մնաց այստեղ մի ամբողջ ամիս առանց տնից դուրս գալու: Հյուրասեր տանտիրոջն ամեն տեսակ վտանգից զերծ պահելու համար Կամոն հեռանալուց առաջ, խիստ մտածված կերպով և խնամքով ծածկեց իր՝ այդ տան մեջ մնալու բոլոր հետքերը: Բարերախտարար բնակարանն աչքից ընկած մի վայրումն եր, և տանտիրոջը չանհանգտացրին:

Մինչդեռ դժբախտ Բրագինը, վոր փախստի նախորդ որը արձակուրդ եր գնացել ու թագնվել, շուտով բռնվեց և դատապարտվեց հինգ տարով աքսորի Սիրիը (այս ժամանակամիջոցում մորաքույրը՝ Լիզան ամեն ամիս նրան դրամ եր փոխադրում):

Զինվորական դատախազը տեղեկանալով Կամոյի փախստյան մասին՝ անչափ զայրացավ և խիստ հանդիմանուլթյուն արավ հիվանդանոցի գլխավոր բժշկին: Վերջինս իրան արդարացնելու համար շեշտում եր կեղծարարի արտասովոր վարպետությանը, վոր կարողացավ մոլորեցնել անգամ Բերլինի պրոֆեսորներին: Այսպես թե այնպես, վոճրագործը ձեռքից գնաց, և նրան բռնելու համար գործ դրվեցին բազմատեսակ միջոցներ: Քաղաքն ողակվեց. քաղաքից դուրս գալը, ինչպես և յերկաթուղի նստելը շատ բարդ և խիստ հսկողության տակ դրվեց:

Սակայն չկա այնպիսի հսկողություն, վոր ան-

հնար լինի նրան զանց չառնել: Յեւ ահա ամեն որ,
 Մցխեթի խճուղին դուրս յեկող փողոցի վրա սկսեց
 յերևալ հեծանիվով զբոսնող զիմնագիտաների և ջահել
 որիորդների փոքրիկ խումբ: Պահակի գինավորները զը-
 վարձանում եյին դիտելով յերիտասարդների այս վար-
 ժուլթյունները: Յերբեմն այս կամ այն հեծանիվավորը
 վոզևորվելով անց եր կենում քաղաքի գծից այն կող-
 մը, և նրան կանգնեցնում եյին կանչելով. «Ձի կարե-
 լի, քաղաքի գծից դենը չե թույլատրվում, յետ ան-
 ցիր»։ Ամենորյա, սովորական դարձած այս տեսարա-
 նը արդեն ձանձրալի յի դառնում. զիմնավորներն այլևս
 ուշք չեն դարձնում հեծանիվավորների վրա, և յերբ
 մի անգամ քաղաքի դիմն անցկացած հինգ հոգուց
 միայն չորսն են վերադառնում, վոչ վոք չի նկատում
 այդ:

Կամոն զիմնագիտի տարազով, հեծանիվ նստած
 սլանում և դեպի Մցխեթ: Այդ որը Մցխեթում հարսա-
 նիք կար և քեֆները տեղը իշխանները խաղ ու պա-
 րով, ազգային յերաժշտական գործիքների նվագակ-
 ցությամբ անցնում են փողոցե փողոց: Ամեն մի հյուր,
 կովկասում ընդունված սովորության համաձայն, ի-
 րավունք ունի իր հետ խնճույքին բերել իր ծանոթ
 մեկին: Յեւ ահա Կամոն զիմնագիտի համազգեստը
 փոխելով կովկասյան ազգային տարազի, ընկնում և
 քեֆ անողների մեջ: Յերեկոյան հարսանիքավորները
 ցրվում են և խմբով շարժվում դեպի յերկաթուղու
 կայարանը: Կամոն հաջողությամբ նստում և գնացք
 և անվտանգ հասնում և Փարիզ ¹¹⁾ Վլադիմիր Իլյիչի
 մոտ: Իլյիչը տեսնելով Կամոյի առողջության քայքայ-
 ված վիճակը, պահանջում և, վար նա հանգստանա և

ստիպում ե բժշկութեան համար վերցնել խոշոր գումար: Կամոն ըստ իր սովորութեան, իր վրա ծախսում ե շատ չնչին դումար միայն, վորովհետև ապրում ե ճանապարհորդում եր պրոլետարի նման: Նա ուղևորվեց հարավ, — Բուլղարիա ե Հունաստան¹²⁾)

7. ԲԵԱԿՑԻԱՅԻ ՏԱՐԻՆԵՐՈՒՄ

Մի քանի ամսից հետո, Կամոն վաղիմիւր Իւլիշի համաձայնութեամբ նորից ուղևորվեց Ռուսաստան, վորպէսզի փող ճարի կուսակցութեան համար, վոր այդ միջոցին նյութական սուղ պայմանների մեջ եր: Կովկասում Կամոն նորից սկսեց հավաքել իր մարտիկներին. բաց լավերից քչերն եյին մնացել, մինը հեռացել, մյուսը մահացել, յերրորդը աքսորում կամ բանտումն եր: Կոջորի խճուղու վրա 1912 թ. սեպտեմբերին կազակների ուղեկցութեամբ դրամ փոխադրող փոստը կողոպտելու ձեռնարկութեանը անհաջողութեան մատնվեց: Ամենավճռական բռնեյին մարտիկներից չորսը փախան, իսկ հինգերորդը վիրավորվեց: Քաջարի, զարմանալի սառնասիրտ ե բացառիկ վարժ նշան գցող հին մարտիկ Բաշուա Կուպրիաշվիլու, ինչպէս ե Կոտե Յինցաձեչի շնորհիվ միայն ապահովվեց Կամոյի ու վիրավորի նահանջը ե այդպիսով սրանք ազատվեցին անխուսափելի մահից կամ գերի ընկնելուց: Կամոն այս անհաջողութեանը հիշելիս ամենից շատ ցավում եր այն ժամանակ սպանված յոթ կազակների մասին: Այս մարդը, վորի ձեռները հստակ թաթախվում եյին արյան մեջ, ատում եր սպանութեանը *):

*) Ծանոթութեան Ա. Յենուկիձեչի. — Ինձ թվում ե, վոր այ

Կամոյին նորից նստեցրին Մետեխի բերդը, և կարճ ժամանակից հետո տեղի ունեցած դատը մահավան չորս վճիռ կայացրեց. առաջինը 1905 թ. զինված ապստամբության համար, յերկրորդը՝ Յերեվանյան հրապարակի եքսպրոպրիացիայի համար, յերրորդը Միքայելյան հիվանդանոցից փախչելու և չորրորդը, Կոջորի խճուղու վրա կատարած եքսպրոպրիացիայի փորձի համար: Սովորաբար մահվան վճիռը կատար եր ածվում հայտարարման որից մի ամիս անց: Կամոն յերբեք այնչափ ուրախ, հանգիստ և անհոգ չի յեղել, վորքան այս շաբաթներին: «Հեղափոխության համար յես արի այն ամենը, ինչ վոր կարող եյի. սրանից հետոն իմ ձեռքին չե արդեն», մտածում եր նա: Յեվ փախստի մասին խռով մտքեր այլես չէին խանգարում նրա քունը. վորովհետև կալանքի այն պայմանները, վորոնց մեջ նա գտնվում եր, անհեթեթ եյին դարձնում փրկվելու ամեն մի հույս¹³:

Սակայն փրկությունն այնուամենայնիվ յեկավ: Այսպես. դատախազ Գալիցիներսկին Կամոյի գործն ուսումնասիրելու և նրա հետ մի քանի անգամ զրուցելու առիթ ունենալով՝ այնպիսի հիացմունքով և համակրանքով համակվեց դեպի այս արտասովոր մարդը, վոր նրա փրկության համար հանձն առավ որենքի դեմ գնալ: Մոտենում են Ռոմանովյան տան յերեքհարյուրամյակի հանդեսները: Յեվ ահա Կամոյի անակնկալ պաշտպանը դատավճռի հաստատումը ձգձգեց

պատմվածքի մեջ անճշտություն կա: Անհաջողությունը հետևանք եր վոչ թե մի քանի մարտիկների «փախստի», այլ այն բանի, վոր մեր մարտիկները դարանի վայրը յեկան ուշ և յերկու խմբով: Գործողությունների անհամաձայնեցումն եր այս միայն:

մինչև մանիֆեստի հրապարակումը: Այս քայլի համար Գալիցիենակին նկատողության արժանացավ և ֆուսսվեց նրա ապագան: Իսկ Կամոյի մահվան պատիժը մանիֆեստով փոխարինվեց քսան տարվա տաժանակիր աշխատանքի:

1915 թվին նրան փոխադրեցին Խարկովի տաժանակիր բանտը, վորտեղ նա տեղավորվեց քրեյական հանցավորների հետ: Սոսկալի ելին կարգերը: Կալանավորները չերկար ժամերով նստած պարտադիր աշխատանքներ էյին կատարում. սպիտակեղեն, հագուստ և վոտնամաններ կարում, կողով հյուսում և այլն: Այսպես Կամոն առիթ էր ունենում չերկար ժամանակ «թշվառների աշխարհի» տիպիկ ներկայացուցիչներ՝ զանազան «Իվանների» շրջանում լինել: Արհեստանոցում և բակում տեղի էյին ունենում զազրելի տեսարաններ, վորոնք ցույց էյին տալիս քրեական տաժանակիր բանտի վայրագ բարքերն ու հոգեկան սնանկությունը: Անկախ այն վտանգից, վոր կարող էր նրան սպսռնալ բանտարկչալ ընկերների կողմից, մշտական վտանգ կարելի չեր սպասել բանտի իշխանությունից, քանի վոր վերջինիս կողմից հասցրած ամեն մի վիրավորանքին Կամոն կպատասխաներ մահացու հարվածով. իսկ սրա հետևանքը, պարզ էր, թե ինչ կլիներ: Կամոն շատ շուտով յուրահատուկ կերպով գնահատվեց բանտարկչալների կողմից և ստացավ «Մեծ Իվան» կոչումը: Այս «աստիճանի» շնորհիվ նրա վիճակը վորոշ չափով լավացավ: Վորպեսզի իշխանության հանդիպելիս գլխարկ չհանելու համար ընդհարումների տեղիք չտա, վոչ էլ իր ինքնասիրության վիրավորանք հասցրած լինի, Կամոն միշտ, անգամ

սաստիկ սառնամանիքներին գլխարաց եր դուրս գալիս: Բարեկամների հետ ունեցած հազվագյուտ տեսակցությունների ժամանակ վորքան ել նա ճգնում եր ուրախ ու աշխույժ ձևանալ, սակայն նրա հայացքի մեջ խոր թախիժ եր չերևում: Տաժանակիր աշխատանքը, ըստ չերևույթին, սպանում եր նրան: Նրան հատուկ հոգեկան պայծառությունը և առողջ դատողությունը կարծես դավաճանում էին նրան և նա փախուստի ցնորամիտ ծրագրներ եր կազմում: Իժվար եր ասել, թե ինչ վախճանի կհանգեր նրա այս տանջալի գոյությունը, չեթե վերահաս հեղափոխությունը չազատեր նրան:

8. ՆՐԱ ԿՅԱՆՔԻ ՎԵՐՁԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԸ

1917 թ. մարտի 6-ին ազատվելով բանտից, նա չեկավ Մոսկվա և ապա Պիտեր: Մայրաքաղաքներում յեռում եր քաղաքական կյանքը, և այստեղ միայն կամոն նկատեց, թե վերջին չորս տարվա բանտարկությունն ինչքան ուժ և առողջություն եր խլել նրանից: Վլադիմիր Իլյիչը ստիպում եր նրան կովկաս մեկնել և առաջին հերթին մտածել իր առողջության մասին: Այն աստիճան նա իրան թույլ, հիվանդ և վորևե գործի համար վոչ պիտանի չեր զգում, վոր մի անդամ թիֆլիսում, կուր գետի կամրջով անցնելիս մի պահ կամոն մտածեց իրան գցել ջուրը և վերջ տալ իր կյանքին: Սակայն լեռնային բուժարաններից մեկում վեց շաբաթ մնալուց հետո, նրա հոյակապ կազմվածքը հարավային արևի տակ նորից կենդանացավ և կամոն վերադարձավ թարմ, աշխույժ, առաջվա պես զվարճախոս և սրամիտ կատակարան: Սեպտեմբերին նա

մեկնեց Բագու: Այստեղ նա աշխատում եր Բագվի
խորհրդում և Արտակարգ Հանձնաժողովում. բացի
այդ, տանում եր նաև շատ պատասխանատու գաղտ-
նի աշխատանք: 1919 թ. մայիսին, մի խումբ խիզախ
ընկերների հետ ձեռնարկում ե «խելքից դուրս, բնու-
թյան դեմ» մի քաջ—նավակով գաղտնի Կասպից ծո-
վով գնում հասնում Աստրախան, այնտեղից ել չեր-
կաթգծով—Մոսկվա:

Կուսակցության Կենտկոմը այստեղ հանձնարա-
րում ե կազմել տերրորիստների մի խումբ Դենիկինի
թիկունքում գործելու համար: Այս նպատակով Կամոն
կուսակցական չերիտասարդներից կազմակերպեց մի
ջոկատ և անձամբ զբաղվեց պատրաստությամբ առա-
ջիկա ծանր և չափազանց լուրջ գործի համար: Նրա
հիշողության մեջ դեռ թարմ եր Կոջորի խճուղու վրա
ունեցած իր անհաջողությունը. ուստի և վճռեց այս
անգամ իր ջոկատն ընդունել միանգամայն վստահելի
տարրեր: Կամոն հարուստ յերևակայության տեր մարդ
եր, և ահա իր ապագա աշխատակիցներին ստուգելու
համար այսպիսի փորձ կատարեց: Մի գեղեցիկ որ ամ-
բողջ ջոկատը ուղևորվեց Մոսկվայից մի քանի տասն-
յակ վերստ հեռու՝ քաղաքից դուրս ազատ միջավայ-
րում վարժություններ կատարելու համար: Ցրվեցին
անտառում: Հանկարծ, մոտակայքում գտնված սպի-
տակների մի բանդա նկատում ե նրանց և ողակում
անտառը. («սպիտակների բանդա» ներկայացնողը
կարմիր պարտիզաններ էին զարդարված ուսուղի-
րներիով և շքանշաններով, իսկ նրանց «պետը» Կամոն
եր՝ սպիտակ սպառչի գրիմով): Թույլ զինված յերիտա-
սարդ մարտիկները, ինչպես իրենք հավատացած են,

ընկնում են թշնամու ձեռքը: Յեւ ահա այստեղ սկըս-
վում է նրանց հեղափոխական հոգու քննությունը:
Կարծեցյալ սպիտակների սարսուռ ազդող միջավայ-
րում կատարած խիստ քննությունն այն աստիճան
վախեցնում է մի քանիսին, վոր նրանք հրաժարումք
են ասում, փուչ են դուրս գալիս և իրանց կաշին
փրկելու համար անկեղծորեն պատմում են ամեն ինչ.
սակայն շատերը, վորոնց թվում մի քանի կոմունիստ
աղջիկներ, իրանց պահում են ամեն գովեստից բարձր:

Ահա այս կերպ ընտրված հերոսական խմբակի
գլուխն անցած Կամոն ուղևորվում է դեպի հարավ:
Ռոստովի անսպասելի անկումով նրա բոլոր հաշիվներ-
ը խառնվեցին: Նախագծված ծրագիրը հարկ չեղավ
փոխել և դրա համար անհրաժեշտ եր մեկնել Վրաս-
տան: Կամոն իշխան Յուլուկաձե անվամբ հազիվ եր
թիֆլիս վտաք կոխել, վոր ձերբակալվեց մենշևիկյան
կառավարության կողմից, վորի անդամներին յերբեմն
ինքն անձնվիրաբար ազատում եր փորձանքներից, և
վորոնց փախուստն եր կազմակերպում: Նրան նորից
նստեցրին իրեն լավ ծանոթ Մեաեխի բանտը: Կամո-
չին այստեղ չերկու ամիս պահեցին խոնավ նկուղում,
վորտեղ նա ստացավ նստաչին ներվի քրոնիքական
բորբոքում: Այն ժամանակվա կյանքի տենդային թա-
փից չեղնելով՝ չերկու ամիսը չերկար միջոց եր: Իրերի
վիճակը փոխվեց և Կամոն, ցավ ի սիրտ, ստիպված
յեղավ թողնելու իր ճարպիկորեն ծրագրած գործը:
Վրաստանից նա նորից անցավ Բագու, ընդհատակյա
աշխատանք տանելու Ռազմահեղափոխական շտա-
բում՝ ապստամբություն կազմակերպելու և քաղաքում
բանվորագյուղացիական իշխանություն հաստատելու

համար: Այս շրջանում կամոյի համար վերսկսեց յեր-
բեմնի ընդհատակյա կցանքը՝ սրանից բղխող բոլոր
վերապրումներով: Գործը հաջողությամբ պսակվեց և
կարմիր բանակը մուտք գործեց Բագու 1920 թ. ապ-
րիլի 27-ին:

Կամոն այժմ կարծում էր, վոր հասել է ժամա-
նակը իր վաղեմի իղձերը իրականացնելու և իր գի-
տության պաշարը լրացնելու: Վլադիմիր Իլյիչը հա-
վանություն տվեց նրա այս ցանկությանը և առա-
ջարկեց պատրաստվել Ընդհանուր Շտաբի ձեմարանը
(Академия Генерального Штаба) մտնելու:

Շատ անգամ ելին կամոյին առաջարկել բարձր
պատասխանատու պաշտոններ, սակայն նա միշտ հրա-
ժարվում էր, մասամբ համեստորեն իրեն վոչ պատ-
րաստ համարելով, մասամբ էլ իրեն խորթ զգալով
«իշխանավորի ու ստորադրյալի» միջավայրում: Նա
իր պայծառ խելքի շնորհիվ կարողանում էր հրաշալի
կերպով թափանցել զանազան քաղաքական խնդիրնե-
րի ելությունը, յերբ կուսակցության առաջ ծառայած
«Բրեստի հաշտության» պրոբլեմը, և յերբ ավելի լուրջ
տեսական պատրաստություն ունեցող ընկերներից
շատերը դժվարանում էին չելք գտնել, կամոյի հա-
մար այդ յելքը պարզ էր: Նույնը կատարվեց նաև նոր
տնտեսական քաղաքականությանն անցնելու ժամա-
նակ, վորը սակայն շատ ծանր հոգեկան ապրումներ
պատճառեց նրան: Նա չափից դուրս զայրանում էր,
յերբ այս ու այնտեղ նկատում էր կոմիսարակալու-
թյուն և բյուրոկրատիզմ: Իր նկատմամբ ծայրահեղ
պահանջկոտ և խիստ լինելով, նա իշխանության գը-
լուխ կանգնածներից շատերին հանդիմանում և բա-

ցարձակ չերեսովն եր տալիս նրաց վարած կյանքի համար:

Նա շատ սրտառուչ վերաբերմունք ուներ դեպի ընկ. Լենինը, վորին նա սիրում եր վոչ միայն վորպես հանճարեղ առաջնորդի, այլ և վորպես իրին մըտերիմ, թանկագին մարդու: Իր կյանքի վերջին տարիներում նա սակավ եր առիթ ունենում պետական գործերով չափազանց զբաղված ընկ. Լենինին հանդիպելու. և չերբ նրան այդ հաջողվում եր, պետք եր տեսնել, թե ինչպիսի հրճվանքով փայլում եր նրա դեմքը, ինչպիսի քնքշություն եր ցուում նրա աչքերի մեջ:

1922 թ. ամրան, Թիֆլիսում, հունիսի 14-ին, գիշերվա 11 ժամին կամոն հեծանիվով իջնում եր վերայի վաչրեջքով: Մթության մեջ վրա պրծնող ավտոմոբիլը շարտեց նրան դեպի լապտերի սյունը, և չերկու ժամ անց կամոն մահացավ առանց գիտակցության գալու:

Կովկասի պրոլետարիատը իր մարտիկի հուզարկավորությունը կազմակերպեց այնպիսի շքեղությամբ, վորպիսին Թիֆլիսը չեր տեսել մինչ այդ: Նրա անյունը հողին և հանձնված Պուշկինյան պարտիզում:

Կամոյի անուշով կոչվում են՝ այն փողոցը, վորտեղ նա ապրում եր, մի մանկատուն, մի ձեռնարկություն և քաղաքային հիվանդանոցը՝ Թիֆլիսում, մի քանի հանգստյան տներ Գովկասյան ընժարաններում և մի շոգենավ:

ԾԱՆՈԹՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Կազմեց Ա. Զոհիճ)

Այս ծանոթութիւններով բնավ չեն տպաւորուած մեզ հայտնի բոլոր փաստերը Կամոյի կյանքի մասին. բացի այդ, կենսագրական նյութեր դեռ չեմս համարւում են: Այսպէս, որինակ ընկ. Կամոյի կատարած տերրորիստական գործողութիւնների մասին մենք բնավ բան չենք կարող ասել: Շատ սակավ են մեր տեղեկութիւններ ընկ. Կամոյի արտասահմանյան կյանքի մասին, կուսակցութեան ժրնեպի արխիւի մանրակրկիտ ուսումնասիրութիւնը միայն կարող է լրացնել այդ բացը:

1. Ընկ. Կամոյի դպրոցից արտարաձեւուած մասին ընկ. Կոտե՝ Տիկցաձե՛ն պատմում է մի անգամ Կամոն կրօնի դասի ժամանակ հարց է տալիս բանաստեղծին. «Քրիստոսը իրո՞ք գոյութիւն է ունեցել. չեմ արդյոք ճիշտ է, վոր յերկնքից է իջել յերկիր». նման փափուկ հարցեր հավանորեն սուտղին անդամ չեր, վոր տրվում էին: Քահանան դպրոցական վարչութեան առաջ Կամոյին ներկայացրեց փորպէս փտանգավոր, վատ վարքի տեր հանդուգն, ազատախոհ մեկը չեմ այսպիսով Կամոն դպրոցից դուրս ընկած: Այդ ժամանակ 14 տարեկան էր, ուրե՛մն նա դպրոցից վաճառվել է 1895 թ. (Կ. Տիկցաձե՛ի ծեռնագիր հիշողութիւնները):

2. Վրացական Կուսպատի «Նեղափոխութեան

տարեգիր» որգանի №4-ում ընկ. Չողրիաշվիլին հետարբերական գծեր ե հաղորդում Կամոյի կուսակցութեան մեջ մտնելու ժամանակի մասին. նրա ասելով, այդ տեղի յե ունեցել 1897 թ. (այսպիսով հաստատում ե նույնպես, վոր Կամոն Ներսիսյան դպրոցից ավելի վաղ ե արձակվել):

Չողրիաշվիլու արհեստանոցն ե բերում իր ընկեր Չարրոն «16 կամ 17 տարեկան մի յերիտասարդ» — Եհա սիրելիս, քեզ մոտ բերել եմ մի յեռանդուն ընկեր յեվա:

Կամոն Չողրիաշվիլու հետ ունեցած գրույցի ժամանակ ջերս կերպով խոսում ե կուսակցութեան մեջ աշխատելու իր ցանկութեան մասին, յեվ հեղափոխականներին սպառնացող վտանգների մասին արված դիտողութեաններին նա պատասխանում ե.

— Բանի գլուխս վրաս ե, չեմ իմանա վախն ինքան ե:

Հենց այդ որվանից նա սկսեց գրականութեան փոխադրել նախալուկա արվարձանից (Նաճալաթեվիլի հեղափոխութեան բույնն եր թիֆլիսում):

3. Կամոն մասնակցեց 1903 թ. ապրիլի 27-ի ցույցին: Այդ ժամանակ շատ ուշագրավ եյին Կամոյի յերիտասարդական հանդուգն բայլերն ու մտածումները: Աստեանելով շրջագայով հազակներին նա անց ու դարձ եր անում հրատարակի վրա յեվ մըտածում, «մյուս անգամ յես կգնեմ մի քանի տասնյակ ազաւոյներ, նրանցից կախ կտամ կարմիր ժապավեններ յեվ նշանակած ժամին քաց կթողնեմ. թող այն ժամանակ ցրեն այս ցուցարարներին»: Յերբ նշան. 1-վսժ 12 ժամը հատով, Կամոն բարձրացրեց կարմիր

1740

504.

A 39

Бук.	№	9 09
И.	Д.	
		30

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

220035289

A

$\frac{\pi}{35289}$

